

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออก เพื่อให้เกิดความเข้าใจและครอบคลุมเรื่องที่วิจัย จึงได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดหลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ

1.2 การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยประยุกต์เอาหลักพุทธธรรมเข้าในการพัฒนาสถานศึกษา คือ

1.2.1 กายภาพ/สภาพแวดล้อม

1.2.2 กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

1.2.3 การเรียนการสอน

1.2.4 บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

1.2.5 การบริหารจัดการ

2. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 งานวิจัยในประเทศ

2.2 งานวิจัยต่างประเทศ

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดหลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า, 14) ได้สรุปถึงหลักการ หลักคิด หลักทำ ในการพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขตามแนวคิดของโรงเรียนวิถีพุทธ ดังนี้

1. ปัญญา ได้แก่ ปรัชญาญาณ ความรู้ เข้าใจ เหตุผล การเข้าถึงความจริง รวมทั้งความเชื่อทัศนคติ ค่านิยม และแนวความคิดต่าง ๆ เพื่อใช้ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาเป็นตัวปรับจัดทุกอย่าง ทั้งพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำสู่จุดหมายแห่งสันติสุข และความมีอิสรภาพ

2. จิตใจ ได้แก่ คุณธรรม ความรู้สึก แรงงูใจ และสภาพจิตใจ โดยมีเจตจำนงเป็นตัวชี้นำพฤติกรรม มีผลต่อความมั่นคงในความดีงาม ความสดชื่นเบิกบาน และความสุข

3. พฤติกรรม ได้แก่ การมุ่งสร้างพฤติกรรมความเคยชินที่ดี สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับสังคม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งสร้างสรรค์ทั้งหลายจะส่งผลให้เกิดสภาพจิตใจที่ดีงาม มีความสุข พร้อมทั้งเอื้อต่อการแยกแยะ และรับข้อมูลความรู้การคิด การสร้างสรรค์ ทำให้ปัญญาเจริญงอกงาม

หลักการของโรงเรียนวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

1. บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจ ความจริง
2. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยตรงและทางอ้อม
3. ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้

หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

1. ปรัตถุสัจจะ (ตามหลักกัลยาณมิตตตา)
2. โยนิโสมนสิการ
3. ไตรสิกขา
4. ปัญญาวัชรธรรม

กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนากิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อมๆ กัน

หลักคิด

การศึกษาดมแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวัน ที่มีสติ สัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่า มีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อม และภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ

หลักทำ

ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิดข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ในที่นี้ขอเสนอแนะ

การจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง 4 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร
2. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์
3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
4. กิจกรรมพิเศษอื่นๆ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น

- 1.1 พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- 1.2 ประกวดมรยาทชาวพุทธ
- 1.3 กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา)
- 1.4 กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา
- 1.5 เรียนธรรมศึกษา/ สอบธรรมศึกษา
- 1.6 บรรพชาตามแผนฤดูร้อน ฯลฯ

2. กิจกรรมประจำวัน/ ประจำสัปดาห์ เช่น

- 2.1 กิจกรรมหน้าเสาธง

2.1.1 กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ)

2.1.2 กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบนิ่ง (สมาธิ)

2.1.3 กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท

2.1.4 กิจกรรมนั่งไหว้ที่ (ในแถวหน้าเสาธง)

2.1.5 กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน ฯลฯ

- 2.2 กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน

2.2.1 กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร

2.2.2 กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร

2.2.3 กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกานั่งไม่คั่ง ไม่หก

ไม่เหลือ

2.2.4 กิจกรรมขอบคุณ หลังรับประทานอาหาร

2.2.5 กิจกรรมนั่งสมาธิ 1 นาที ก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน) ฯลฯ

- 2.3 กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

2.3.1 กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์

2.3.2 กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ

2.3.3 กิจกรรมท่องเที่ยวอาขยานสร้างสมาธิ ฯลฯ

2.4 กิจกรรมประจำสัปดาห์

2.4.1 กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์

2.4.2 กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด) ฯลฯ

3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนวิถิพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมิบูชา ดังนี้

1. กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา สถานศึกษา ผู้ปกครองและชุมชน ร่วมกิจกรรม ดังเช่น

1.1 ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา

1.2 ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม)

1.3 เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา

2. หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา

3. สถานศึกษาจัดบรรยายศาสนวันสำคัญทางศาสนาโดยประดับธงทิวสีเหลือง เชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย) ฯลฯ

4. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น

4.1 กิจกรรมไขปัญหาธรรม

4.2 กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

4.3 กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี

4.4 กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี

4.5 กิจกรรมอาสาพิเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม)

4.6 กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม

4.7 กิจกรรมค้นไม้พุดได้ (เน้นคติธรรม)

4.8 กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา

4.9 กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา

4.10 กิจกรรมสมาทานศีลในวันพระ

4.11 กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ

4.12 กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยาваจาอ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา

4.12.1 กิจกรรมคั่นไม้อธิษฐาน

4.12.2 กิจกรรมอธิษฐานจิตก่อนเรียน

4.12.3 กิจกรรมอบรมธรรมะ 5 นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ 1 ครั้ง)

4.12.4 กิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมช่วงเข้าพรรษา ฯลฯ

การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิสุทธิ

หลักการ

จากความสำคัญของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และแนวทางในการจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด สามารถสรุปเป็นหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิสุทธิได้ดังนี้

1. บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย
2. ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น
3. ใกล้ชิดกับชุมชน
4. สะอาด มีระเบียบ
5. ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
6. เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

หลักคิด

โรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อย่างมาก เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายตอน เน้นถึงความสำคัญของสถานที่และบรรยากาศ เช่น 1) ทรงเจริญอานาปานสติกรรมฐาน เมื่อมีพระชนมายุ 7 พรรษา ณ ใต้ต้นหว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบ 2) ทรงเลือกสถานที่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติและชุมชนสำหรับบำเพ็ญเพียร 3) เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ ไปประทับใต้ต้นไทรและต้นอื่นๆ 4) ทรงกำหนดเรื่องความสะอาด ความมีระเบียบไว้ในพระวินัยปิฎกว่าด้วยเสนาสนวัตรและเสนาสนขันธกะ 5) ทรงแสดงภาวะที่เกื้อกูล เหมาะสม สะดวกสบายของสภาพแวดล้อม ซึ่งประมวลกันไว้ 7 ประการ คือ สัมปายะ 7

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2539-2550: โรงเรียนในยุคคคค ได้กำหนดให้มีบรรยากาศและสิ่งแวดลอมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุข คือมุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย

รวมทั้งการจัดสถานศึกษาให้มีความร่มรื่น มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่นา ไร่สวน ไร่ผลไม้ ปลูกผักและไม่มีมุมอับ

หลักทำ

โรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัยให้ความรู้สึกละมุนคลาญ สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียนและบุคคลในชุมชน คือมีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรม ประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาด เป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแหล่งเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรมเพื่อประกอบสัมมาอาชีพะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้นักเรียนได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ

บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียน มีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียน และชุมชน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความสุขปลูกฝังคุณลักษณะ ใฝ่รู้ใฝ่เรียนและความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก สถานศึกษาต้องมีความใกล้ชิดชุมชน ชาติชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถีพุทธ จะต้องเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรักความสามัคคี และความรับผิดชอบ

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบ ไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดี ในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรม เป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด

การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องมีรูปแบบวิธีการ หลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ

แนวทางการพัฒนานุคลากร เช่น

1. วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร
2. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
3. วางแผนพัฒนานุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสม

กับลักษณะของบุคลากร

4. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรม และ

กิจกรรมพัฒนาจิต

5. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้

ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนานุคลากร เช่น

1. การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
2. จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญาย่อย รายสัปดาห์ หรือรายเดือน
3. จัดกลุ่มสนทนาธรรม
4. จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
5. จัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่าง ๆ
6. ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่าง ๆ ให้ยืมหรือ

ใช้ศึกษา จัดห้องวิปัสสนา ฯลฯ

7. ส่งเสริมการถือศีล 5 เป็นวิถีชีวิต
8. ส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์ (วิปัสสนา) ฯลฯ

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ
4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
5. เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

ครู อาจารย์ และบุคลากร

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ

4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่คิงาม

5. มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน

หลักการ

โรงเรียนวิถิพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชน สังคมในวิถิแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด

โรงเรียนวิถิพุทธเพียรพัฒนาคนมีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของ ชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนานักเรียน

โรงเรียนวิถิพุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชน ในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมาอาชีวะต่าง ๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญอกงาม และ สันติสุข

หลักทำ

สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการ ของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถิพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจน ทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้วยบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียน และบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยให้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาจาสุภาพ มีน้ำใจมีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถิพุทธ มีลักษณะเปิดกว้างสู่ ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนา อยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกัน อย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์

1. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธ ศาสนาและวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่ ฯลฯ

2. สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่นกิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในช่วงเวลาว่างกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ

3. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครอง และชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

4. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬาหอประชุม ฯลฯ

5. เปิดศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลิตผลทางการเกษตรผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ

6. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่าง ๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันหยุดจัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น

7. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศโดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทาน ร่วมกันจัดค่ายครอบครัว

8. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียนช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาคอขวด ฯลฯ

9. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่นจัดทำหนังสือพิมพ์ หรือวารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

10. ขกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษาและบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

โรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ คือโรงเรียนปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ฌ ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

จุดเน้น โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้ หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกินอยู่ ดู ฟัง เป็น” คือ มีปัญญา รู้เข้าใจในทางคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐาน การดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนาลักษณะ โรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ คือ

1. สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้ชิดคนดี ใกล้ผู้มีครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
2. สัมมัชฌัตตนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
4. รัมมณัฏฐัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ด้านกายภาพ คืออาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนด หลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้จนถึงกระบวนการเรียน การสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียน กับนักเรียน หรือครูกับครูเป็นต้น และด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้นการกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตามประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขาดำเนินได้ อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพชวนให้ จิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกินอยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ด้านการเรียน การสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น

ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนจะมีลักษณะของการร่วมมือ ทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะ ที่จะพัฒนา ทั้งนักเรียน และสังคมตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร

การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญแต่บุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารและครูมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัย ให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดีทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริง ในลักษณะ “สอนให้รู้ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาคนให้ดำเนินชีวิตที่พึ่งพาตนเอง อধ্যายมุข การถือศีล 5 เป็นต้น ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น การดำเนินการในระยะแรกของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เดือนพฤษภาคม 2546 มีโรงเรียนที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการประมาณ 80 โรงเรียน มีทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

การบริหารโครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ”

โรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการผ่านการพัฒนา “กิน อยู่ ดู ฟังเป็น” ดังนั้นการบริหารโครงการทั้งในระดับชาติและระดับโรงเรียน จะยึดหลักการพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวข้างต้นทุกขั้นตอน

การบริหารโครงการระดับชาติ จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

1. สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริหารโรงเรียน และผู้รับผิดชอบโครงการ
2. ผลิตสื่อ เอกสาร วัสดุทัศน เพื่อเผยแพร่แนวคิดและตัวอย่างการดำเนินงานโรงเรียน

วิถีพุทธ

3. สร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถีพุทธ และการจัดกิจกรรมเสริมลักษณะต่าง ๆ
4. นิเทศ เยี่ยมเยือน ประเมินผลการดำเนินงาน
5. สัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์ผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น

การบริหารโครงการ ระดับโรงเรียน จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

1. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครูและบุคลากรทุกคน ผู้ปกครอง นักเรียน องค์กรสงฆ์ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์ ฯลฯ
2. ปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ
3. ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ โดยสอดคล้องหลักธรรมในการเรียนรู้ทุกสาระการเรียนรู้
4. ปรับปรุงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการ

โรงเรียนวิถีพุทธ

5. นิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานและปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น

6. ร่วมสัมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาอื่น ๆ เพื่อนำมาปรับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาตนเองต่อไป (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2547, หน้า 61-63)

การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยประยุกต์เอาหลักพุทธธรรมเข้าในการพัฒนาสถานศึกษา
สาโรช บัวศรี (2536 อ้างถึงใน สากส ศรีวันทา, 2539, หน้า 44) ได้กล่าวว่า วิธีดำเนินการเพื่อส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนนั้นกระทำได้ ดังนี้

1. ตั้งคณะกรรมการจริยธรรมประจำโรงเรียน เพื่อทำหน้าที่กำหนดแผนงานในเรื่องจริยธรรมตลอดทั้งปี และคอยควบคุมดูแลให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดนั้น รวมทั้งดำเนินการปรับปรุงแก้ไขแผนการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดนั้น รวมทั้งดำเนินการปรับปรุงแก้ไขแผนการปฏิบัติให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

2. จัดให้มีแผนงานการส่งเสริมจริยธรรม โดยดำเนินงานดังนี้

2.1 สร้างบรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการให้การศึกษาอบรม และการปฏิบัติเรื่องจริยธรรม เช่น

2.1.1 คณะครูร่วมกันประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

2.1.2 ชี้แจง กระตุ้น โน้มน้าว ให้นักเรียนมีความเข้าใจและเห็นว่าการประพฤติตนตามแนวทางของจริยธรรมเป็นสิ่งมีเกียรติยศ ไม่เป็นสิ่งที่น่าละอาย เพราะสิ่งน่าละอายนั้น คือ การทำความชั่ว

2.1.3 ตั้งกลุ่มหรือชุมนุมจริยธรรมศึกษาขึ้นในโรงเรียน

2.2 จัดให้มีการอบรมจริยธรรมโดยต่อเนื่องในโรงเรียน ผู้ให้การอบรม ได้แก่

2.2.1 พระสงฆ์หรือผู้ทรงคุณวุฒิ

2.2.2 ผู้บริหารโรงเรียน

2.2.3 ครูประจำชั้น และครูเวรประจำวัน

3. จัดให้มีแผนงานควบคุมความประพฤติ เช่น

3.1 ผู้ใดประพฤติผิดจริยธรรม หรือละเลยต้องลงโทษตามควรแก่กรณีอย่างเคร่งครัด

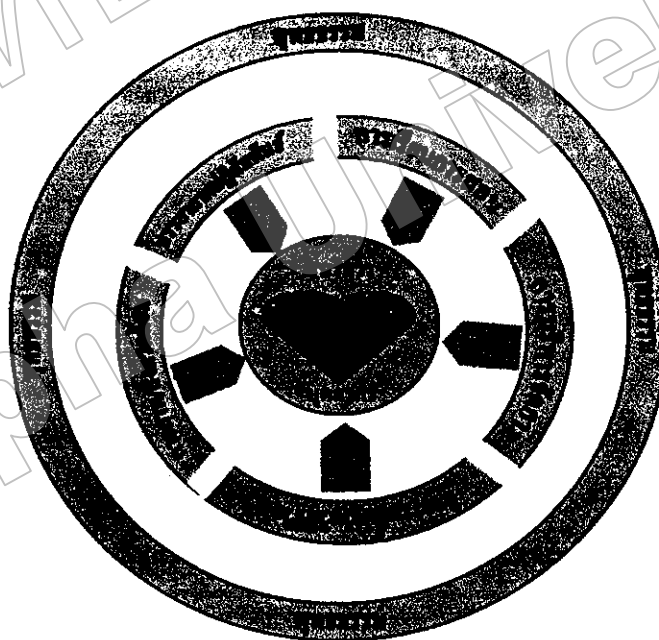
3.2 ผู้ใดประพฤติดีเด่นด้านจริยธรรม ต้องยกย่องสรรเสริญให้เกียรติผู้นั้นอย่างดี

โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้ หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกินอยู่ ดู ฟัง เป็น” คือมีปัญญารู้เข้าใจในทางคุณค่าแท้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็น

ฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นการดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา
จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือนักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา
ที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ
นำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ,
2547, หน้า 35)

รูปแบบการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

รูปแบบการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นแนวความคิดของ จัxonันต์ สมุทวณิช
(2546) ได้กล่าวว่าให้มีโรงเรียนวิถีพุทธ ให้ครูเข้าสู่ห้องเรียนด้วยแบบอย่างของชาวพุทธ
ซึ่งรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธในการดำเนินงานมีลักษณะ 5 ด้าน คือ ด้านกายภาพ/ สิ่งแวดล้อม
ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และ
ด้านการบริหารจัดการ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ลักษณะรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

1. กายภาพ/ สิ่งแวดล้อม

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, (2547, หน้า 10) ได้สรุปว่า
สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้
ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวน

ให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริหารผู้เรียนหรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบและส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม คู่มือเสียงต่าง ๆ มิให้อีกทีก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น โดยสอดคล้องกับการจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน อุทัย หิรัญโต (2526, หน้า 76-77) ได้กล่าวไว้ว่า “สิ่งแวดล้อม คือทุกสิ่งทุกอย่างที่เราและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนหรือกลุ่มคน” โดยการจัดสิ่งแวดล้อมที่ดีในโรงเรียนเป็นการพัฒนานักเรียนให้มีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และเป็นการพัฒนาทางด้านความรู้ตึกนึกคิด จิตใจ และมีคุณธรรม รัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษา ซึ่งแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้ให้ความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพของคนเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด โดยได้กำหนดแผนงานหลักเพื่อพัฒนาการศึกษา ในช่วงปี 2540-2544 เรื่องการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน ให้มีแนวทางและมาตรการด้านการปรับปรุง การจัดกระบวนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ (2529, หน้า, 70-71) โดย

1. ให้ผู้สอนปรับวิธีการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล
2. ให้ผู้สอนจัดวิธีการเรียนการสอนให้มีความหลากหลาย ในรูปแบบให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันและแนวโน้มของท้องถิ่น
3. เชื่อมโยงการเรียนรู้ ในเนื้อหาวิชากับสภาพปัญหาและประสบการณ์จริง
4. ให้สถาบันการศึกษาเสริมสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อม เพื่อส่งผลต่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ
5. ให้หน่วยงานทางการศึกษาปรับปรุงระบบการวัดและประเมินผลการเรียน โดยมุ่งเน้นการวัดความรู้ความคิดในลักษณะรวบยอดแทนการวัดผลเป็นรายวิชาเพียงอย่างเดียว
6. กระทรวงศึกษาธิการควรจัดทำข้อสอบมาตรฐาน ในวิชาทักษะพื้นฐานที่เป็นวิชาแกนสำคัญ เพื่อตรวจสอบคุณภาพทางการศึกษา
7. กระทรวงศึกษาธิการปรับปรุงระบบการคัดเลือกเข้าเรียนต่อในทุกระดับการศึกษา โดยให้สะท้อนจุดประสงค์ของการเรียนรู้ในแต่ละระดับการศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษามีหน้าที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ มากมาย เพื่อความสำเร็งที่จะเกิดขึ้นซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเข้าใจที่ตรงกัน และความร่วมมือระหว่างทุกฝ่ายเป็นสำคัญ จึงได้กำหนดแนวทางการปฏิรูปการศึกษาขึ้น ซึ่งเป็นการปรับปรุงการดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการ โดยการเลือกสรร

เปลี่ยนแปลง และเพิ่มเติมแนวทางการดำเนินงานที่มีอยู่เดิมด้วยความคาดหวังว่าจะสามารถ
แก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีอยู่เดิมให้เบาบางลงหรือหมดไป และสามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษา
ให้บรรลุถึงจุดหมายของการปฏิรูปการศึกษา เพื่อสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์การแห่งการ
เรียนรู้ และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ในการปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา เร่งรัดให้
โรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับจัดการศึกษาให้มีมาตรฐานคุณภาพที่ทัดเทียมกัน และให้กระจาย
การจัดบริการครอบคลุมทุกพื้นที่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538, หน้า 1-3) คือ 1) จัดทำแผนที่
ตั้งสถานศึกษา (School Mapping) ของโรงเรียน 2) กำหนดขนาดของโรงเรียนและสถานศึกษา
ระดับต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาค เพื่อให้ได้ขนาดโรงเรียนที่สามารถจัดกิจกรรม การเรียนการสอน
อย่างมีคุณภาพ ประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น 3) กำหนดเกณฑ์มาตรฐาน
ขั้นพื้นฐาน ในด้านบรรยากาศของการจัดการศึกษาด้านการเรียนการสอน ด้านอาคารสถานที่
ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน ด้านบุคลากรที่สอดคล้องกับแนวโน้ม
การพัฒนาทางสังคม และเศรษฐกิจ 4) ให้โรงเรียนแต่ละโรงเรียนที่มีอยู่เดิม และที่จะสร้างขึ้นใหม่
มีผังแม่บทอย่างเต็มรูปแบบอีกทั้งการออกแบบและการจัดสร้างอาคารเรียน รวมทั้งการจัดบรรยากาศ
ในการเรียนการสอน และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ต้องให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่
และมุ่งรักษาสีศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น 5) กระจายอำนาจการกำหนดนโยบายการบริหาร
โรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับ 6) ให้องค์การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน และ
ประเมินมาตรฐานโรงเรียนเพื่อให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางการ
พัฒนาในอนาคต จากแนวความคิดของ มะเดื่อ เสมอ (2537) ได้กล่าวว่า การจัดโรงเรียนให้
มีคุณภาพโดยการเริ่มต้นที่ขนาดโรงเรียน คือทำโรงเรียนให้มีขนาดเท่ากันเพื่อให้พร้อมที่จะทำ
กิจกรรมการเรียนการสอนที่มีคุณภาพจะไม่มีโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่
ต้องนำการพัฒนาที่คุณภาพมากำหนดระดับตำแหน่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ
ลิจิต เทอดสถิรศักดิ์ (2539) ที่กล่าวว่า หน้าที่ของสภาพการศึกษาต้องพัฒนาโรงเรียน
ให้มีมาตรฐานเท่ากัน คือมาตรฐานของการเรียนการสอน โดยครูจะต้องมีคุณวุฒิหรือขีดความสามารถ
เป็นที่ยอมรับของชุมชนเท่ากัน จำนวนครูทุกโรงเรียนต้องมีสัดส่วนเท่ากัน นักเรียนก็มีสัดส่วน
เท่ากัน และต้องให้ครูมีรายได้ดีขึ้น และเพื่อเป็นการสนองแนวทางการปฏิรูปการศึกษา กระทรวง
ศึกษาธิการจึงได้กำหนดบัญญัติ 10 ประการขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538, หน้า 13-14) โรงเรียน
ที่ได้มาตรฐานหรือโรงเรียนในอุดมคติ จะต้องมียอดประกอบ 10 ประการ ดังต่อไปนี้

1. เป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารโรงเรียน ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ มีจิตสำนึก
ในการที่จะพัฒนา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและยกระดับมาตรฐานการศึกษาให้เป็นที่ยอมรับ

ของสังคม ผู้บริหารควรมีเวลาอยู่ประจำสถานศึกษา เพื่อดูแลการปฏิบัติงานภายในให้เป็นไป ด้วยความเรียบร้อย

2. มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนหรือสถานศึกษาที่เอื้อต่อการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุข มุ่งเน้นการเรียนการสอนตามธรรมชาติ โดยให้นักเรียน ได้ฝึกปฏิบัติจริง และปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรักสามัคคี รวมทั้งการจัดให้โรงเรียนมีความร่มรื่น มีต้นไม้ แหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่นา ไร่สวน ไร่กล้วย

3. เป็นโรงเรียนที่มีความพร้อม มีแผนผังเต็มรูปแบบ มีห้องเรียน ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องทดลอง ห้องปฏิบัติการ ตลอดจนมีสนามกีฬาครบครันโดยให้เหมาะสม กับสภาพของท้องถิ่น

4. มีอุปกรณ์การเรียนการสอนครบครัน โดยจัดซื้อในราคาท้องตลาดที่เป็นธรรม ทั้งเหมาะสมกับการใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5. มีบุคลากร ครูผู้สอนครบตามเกณฑ์ หากขาดแคลนครูให้ครูที่เกษียณอายุ หรือมีปัญหาท้องถิ่น ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิมาช่วยสอน และหรือให้มีระบบการศึกษา ทางไกลผ่านดาวเทียม

6. ให้องค์การท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวิชาการ หรือด้านบริหาร เช่น กำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ได้แก่ การสอน ภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา การสอนวิชาชีพ การเกษตร การก่อสร้าง การไฟฟ้า เป็นต้น

7. มีการเก็บค่าเล่าเรียน และค่าธรรมเนียมการศึกษาเพื่อพัฒนาสถานศึกษา และ จัดอุปกรณ์การเรียนการสอนให้ครบครัน ทั้งนี้ให้ยกเว้นค่าเล่าเรียนสำหรับเด็กยากจน และ จ่ายค่าตอบแทนให้นักเรียนในการพัฒนาหรือฝึกปฏิบัติ ฝึกอาชีพที่เกิดรายได้และเป็นประโยชน์ แก่โรงเรียน เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เป็นต้น

8. มีการส่งเสริมให้กลุ่มบุคคลหรือชุมชน มีส่วนร่วมในการแสวงหาทรัพยากร เพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการของสถานศึกษา การจัดสวัสดิการให้กับครู เช่น การจัดที่พัก ค่าตอบแทน ค่าล่วงเวลา ค่าสอนพิเศษ ค่าฝึกอบรม ตลอดจนการแก้ปัญหาหนี้สินของครู

9. มีการวัดผลและประเมินผลทางการศึกษาที่มุ่งเน้นผลผลิต หรือคุณภาพของนักเรียน ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

10. เป็นโรงเรียนที่ผู้นำท้องถิ่น และผู้ปกครองทุกระดับทุกประเภทยอมรับว่าเป็น โรงเรียนที่มีคุณภาพและมาตรฐาน

จากผลการประเมินมาตรฐานโรงเรียนประถมศึกษา ปีการศึกษา 2538 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2539, หน้า 51-54) ซึ่งให้เห็นว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนยังมีปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนามาตรฐานให้สำเร็จตามเกณฑ์มาตรฐานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ อีกหลายประการ คือ ในภารกิจ 6 งานหลัก มาตรฐานที่ผ่านน้อยที่สุดคืองานวิชาการ ซึ่งอาจเป็นเพราะงานวิชาการเป็นงานที่ค่อนข้างเป็นนามธรรม หรือกระบวนการและผลของงานยังมีรูปแบบไม่ชัดเจน การสนับสนุนด้านงบประมาณ และการประสานความร่วมมือยังขาดความชัดเจนและต่อเนื่อง ส่วนในด้านโรงเรียนพบว่าระดับการศึกษาที่โรงเรียนผ่านมาตรฐานมากที่สุดคือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 34) รองลงมาคือ ระดับก่อนประถมศึกษา (ร้อยละ 13) ส่วนระดับประถมศึกษาผ่านมาตรฐานน้อยที่สุด (ร้อยละ 8) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโรงเรียนที่เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จะเป็นโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีความพร้อมทางด้านปัจจัยต่าง ๆ เช่น บุคลากร อาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น ส่วนในระดับก่อนประถมศึกษา พบว่ามีโรงเรียนที่ผ่านเกณฑ์น้อยที่สุดคือ การจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กสอดคล้องกับแนวการจัดประสบการณ์ (ร้อยละ 28) อาจเนื่องมาจากจำนวนผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอนมีปริมาณมาก โอกาสได้รับการศึกษาอบรมเพื่อทำความเข้าใจเรื่องการจัดสภาพแวดล้อมสำหรับเด็กก่อนประถมศึกษา มีค่อนข้างน้อย ประกอบกับโรงเรียนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในชนบท มีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ และผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในชนบทมีรายได้น้อย ศักยภาพในการสนับสนุนด้านปัจจัยเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการของนักเรียนจึงมีค่อนข้างต่ำมาก เมื่อพิจารณาตามขนาดของโรงเรียนพบว่าโรงเรียนขนาดเล็กผ่านมาตรฐานไม่ถึงร้อยละ 50 ในทุกมาตรฐาน ในขณะที่โรงเรียนขนาดใหญ่จะผ่านมาตรฐานมากกว่าร้อยละ 50 ในทุกมาตรฐาน เมื่อพิจารณาทางด้านผลผลิตโดยภาพรวมพบว่า เด็กที่ผ่านการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ด้านที่ผ่านน้อยที่สุดคือด้านสติปัญญา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในชนบท ขาดแคลนทั้งด้านความพร้อม ของบุคลากร ความเหมาะสมของอาคารสถานที่และอุปกรณ์การเรียนรู้ ในระดับประถมศึกษา การพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับนักเรียนและท้องถิ่น มีโรงเรียนผ่านน้อยที่สุด ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ จึงควรให้ความสำคัญในการพัฒนา ดังนี้ คือ

- 1) การปรับปรุงประสิทธิภาพการเรียนการสอน
- 2) การปรับปรุงประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร
- 3) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโรงเรียน
- 4) การปรับปรุงประสิทธิภาพการวางแผนและการบริหารโรงเรียน
- 5) การปรับปรุงประสิทธิภาพการนิเทศ
- 6) การส่งเสริมสนับสนุน

การเรียนรู้และคุณภาพชีวิตนักเรียน 7) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2539, หน้า ค)

ความประสงค์ในแนวทางดังกล่าวนี้ บรรจง ชูสกุลชาติ (2530, หน้า 79) ได้กล่าวไว้ว่า “ขอให้ปลงใจเชื่อเสียเถิดว่า หลักจิตวิทยาในปัจจุบันนี้นั้น นักจิตวิทยา เชื่อกันว่า สิ่งแวดล้อมนั้นมีอิทธิพลกว่ากรรมพันธุ์มากนัก ดังนั้น สิ่งแวดล้อมที่สำคัญที่สุดของนักเรียน นักศึกษา คือ ครูอาจารย์และผู้บริหาร สถานศึกษา ต่อมาคือ บริเวณโรงเรียน วิทยาลัย และศูนย์ฝึกวิชาชีพ ต่อไป คือเครื่องมือและอุปกรณ์ ตลอดจนสื่อการเรียนการสอนทั้งหลายทั้งปวง รวมทั้งความคิด คำพูด การกระทำในสถานศึกษา เป็นสิ่งแวดล้อมที่ทรงอิทธิพลต่อนักเรียนนักศึกษา ทั้งปวงทั้งสิ้น จึงสร้างสรรค์ จงรักษา จงพัฒนาให้สิ่งทั้งปวงเหล่านี้มีคุณภาพ สิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างสรรค์คุณภาพนักเรียน นักศึกษาด้วย”

จิตรา ปานสกุล (2539, หน้า 56-61) การจัดสภาพแวดล้อม มนุษย์เรานั้น มีส่วนประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็น “ร่างกาย” และ “จิตใจ” ทั้งสองส่วนนี้เป็นที่พึ่งแก่กันและกัน ในนามของสิ่งที่เรียกกันทั่วไปว่า “ชีวิต” ในส่วนที่เป็นร่างกายนั้น มีความเป็นรูปธรรม แสดงพฤติกรรมให้เห็นได้ง่าย ส่วนจิตใจเป็นนามธรรม พิจารณาให้เห็นพฤติกรรมที่แท้จริงได้ยาก เพราะ “จิตมนุษย์นี้ไซ้เร่ ยากแท้หยั่งถึง” ซึ่งจากคุณลักษณะดังกล่าวนี้เอง ทำให้นักปราชญ์ท่านจัดอันดับความสำคัญของกายและใจไว้แล้วว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว”

โดยเหตุที่จริยธรรมเป็นเรื่องที่ต้องประสานสัมพันธ์กับจิตใจ ดังนั้นในงานการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียน ผู้บริหารโรงเรียน จึงควรต้องพยายาม “จัด” หรือดำเนินการให้สิ่งทั้งปวงในโรงเรียนที่เรียกรวม ๆ ว่า “สภาพแวดล้อม” ให้มีคุณลักษณะต่อการดึงดูดใจ เพื่อนักเรียนจะได้มีทัศนคติที่ดี และยอมรับคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมต่างๆ เหล่านั้น ไปเป็นพฤติกรรมจริยธรรมของตนในที่สุด

จึงสรุปได้ว่า การจัดสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อการส่งเสริมจริยธรรมนั้น ผู้บริหารโรงเรียนต้องกำหนดขอบข่ายให้ครอบคลุมไปถึงสิ่งทั้งปวงในโรงเรียน ได้แก่ อาคารสถานที่บริเวณโรงเรียนวัสดุอุปกรณ์ สื่อการเรียนกระบวนการเรียนการสอน และการประพฤติปฏิบัติของบุคลากรทุกฝ่ายทุกคนในโรงเรียน เพราะทั้งหลายเหล่านี้ คือสภาพแวดล้อมของนักเรียนที่ต่างมีอิทธิพลต่อการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนได้ทั้งสิ้น ดังที่ จรูญ จิวานาน (2528, หน้า 55) กล่าวว่า “มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมจึงมีการปฏิบัติสัมพันธ์กันตลอดเวลา ผลจากการปฏิบัติสัมพันธ์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม และบุคลิกภาพของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์จะมีลักษณะอย่างไร ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัวเขานั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับที่แผนพัฒนาการศึกษา ได้สรุปเป็นข้อสังเกตไว้ว่า ในการพัฒนาจริยศึกษา

ของเด็กวัยประถมศึกษา สภาพแวดล้อมที่มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากเด็กในวัยนี้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่จำกัดอยู่ในบ้านและในโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมของครู ผู้ปกครองและชุมชนที่เข้าไปสัมผัสกับตัวเด็ก จะเป็นองค์ประกอบที่หล่อหลอมให้เด็กแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจากเงื่อนไขที่ได้รับอันจะเป็นผลต่อการพัฒนาจริยศึกษาใน 2 ทิศทาง คือ ถ้าหากครู ผู้ปกครอง ตลอดจนสื่อมวลชน ได้เอาใจใส่ดูแลนักเรียน คอยควบคุมแนะนำให้นักเรียนมีระเบียบวินัย ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามอยู่เป็นประจำอย่างคงเส้นคงวา เด็กก็จะยึดถือและปฏิบัติตาม จนเป็นนิสัยติดตัวตลอดไป แม้จะมีวัยสูงขึ้นและในขณะเดียวกัน ถ้าหากครู ผู้ปกครอง ชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวแบบอื่น ๆ ไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของพฤติกรรมที่ตนแสดงออกอันจะเป็นผลต่อพฤติกรรมของตัวเด็กแล้วพฤติกรรมที่แสดงออกเหล่านั้นก็อาจจะเป็นตัวหล่อหลอมให้เด็กประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาได้ เช่น การแสดงกิริยาจากที่ก้าวร้าวรุนแรง ซึ่งเด็กจะยึดถือเป็นตัวอย่าง และถือว่าเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกได้ เพราะถือว่าผู้ใหญ่ทำได้เด็กก็น่าจะทำได้

การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน โรงเรียนเปรียบเสมือนบ้านที่ 2 ที่นักเรียนจะต้องมาอาศัยคลุกคลีอยู่ด้วยเป็นเวลายาวนาน การดำเนินชีวิตของนักเรียนทุกคนที่โรงเรียนในแต่ละวันจะมีคำสอนของครูเป็นเครื่องกำกับให้ดำเนินอยู่ในลู่ของผู้มีความรู้ และความประพฤดี โดยเฉพาะในด้านที่สอนให้เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติดีนั้น กล่าวได้ว่าสภาพแวดล้อมและบรรยากาศทั้งปวงภายในบ้าน คือโรงเรียนนั้น ๆ ควรจะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับคำสอนของครูด้วย เพื่อจะได้เกื้อหนุนให้นักเรียนเห็นจริงและเกิดความศรัทธามั่นคงที่จะปฏิบัติตามคำสอนของครูมากยิ่งขึ้น เกี่ยวกับประเด็นนี้ ก่องแก้ว เจริญอักษร (2522, หน้า 46-48)

ได้กล่าวถึงแนวทางการสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการส่งเสริมจริยธรรมไว้ดังนี้

1. โรงเรียนตลอดจนบริเวณโรงเรียน ไม่ว่าจะคับแคบหรือกว้างขวางอย่างไรก็ตาม ต้องให้สะอาด ความสะอาดจะเป็นศรีสง่าแก่โรงเรียน ควรประดับพืชมงคลด้วยไม้ดอกไม้ใบ เพื่อจะได้ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีแก่สายตาและจิตใจนักเรียน ให้รักโรงเรียนและห้องประชุม เป็นบริเวณที่มีความหมายต่อนักเรียนมาก
2. สภาพที่ควรจัดให้ดูศักดิ์สิทธิ์ น่าเคารพกราบไหว้ เช่น สถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป หรือที่ตั้งของบุคคลสำคัญ ในระดับต่าง ๆ ควรมีการเปลี่ยนแปลงเครื่องประดับเปลี่ยนดอกไม้ หรือตกแต่งให้มีให้ดูสง่างามงามเสมอ เป็นต้น
3. จัดให้มีป้ายแสดงคติธรรม คำขวัญทางศาสนา ป้ายแสดงปรัชญาคุณธรรมที่โรงเรียนยึดมั่น คิดประกาศไว้ในที่อันควร หรือป้ายแจ้งข้อดีไม้ทางพฤกษศาสตร์ ของโรงเรียนก็ควร

เพิ่มป้ายคำขวัญ หรือคติธรรมที่โรงเรียนต้องการเข้าไปด้วย เพื่อจะได้เป็นการสอนจริยธรรมผ่านทางสายตาของนักเรียนทั้งจะทำให้ให้นักเรียนรักการอ่านไปโดยปริยาย

4. ควรจัดให้มีกิจกรรมนักเรียน เช่น จัดให้มีกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา หรือที่เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น รายละเอียดของกิจกรรมในแนวดังกล่าว จะช่วยทำให้นักเรียนมีความซาบซึ้งตรึงใจ มองเห็นคุณค่าของจริยธรรม วัฒนธรรมได้

5. การจัดงานประจำปีของโรงเรียน เช่น การให้นักเรียนร่วมกับแสดงละครคติธรรม หรือละครที่เน้นให้เห็นแบบอย่างของพระเอก นางเอก ผู้ร้าย การร่วมมือกันทำงานให้โรงเรียน ความใกล้ชิดระหว่างครูกับนักเรียน การได้รับคำชมเชย การดำเนินด้วยความรักใคร่ ฯลฯ เหล่านี้เป็นผลพลอยได้ จากกิจกรรมที่ให้กำไรแก่นักเรียนในการปรับตัว การอยู่ร่วมกับผู้อื่นเป็นการสอนจริยธรรมผ่านการประพาดพิงต่อกัน ซึ่งบางครั้งแม้เตรียมบทเรียนตามตำราไว้ก็อาจสอนไม่ได้ผลเท่าที่เป็นได้

6. แบบอย่างจากครูอาจารย์ในโรงเรียน เช่น การทักทายไหว้กราบระหว่าง ครูใหญ่ กับนักเรียน การไม่คุยกันในห้องประชุม การไม่แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวใส่นักเรียน การไม่กล่าวคำเสียดสีประชดประชัน ขามเมื่อนักเรียนทำผิด การทักทายนักเรียน การให้ความเอาใจใส่แก่นักเรียน ฯลฯ เหล่านี้เป็นช่องทางให้นักเรียนได้พลเห็นจริยธรรมจากการประพาดพิงปฏิบัติต่อกันจากครูอาจารย์ของเขาเอง

ยังมีการจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนในด้านอื่น ๆ อีกมากพอสรุปได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ติดตั้ง ที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสทั้ง 5 จะเป็นการสอนจริยศึกษาก่อนแก่นักเรียนไปพร้อมกัน รวมทั้งกิจกรรมนักเรียนทางด้านศิลปดนตรี กีฬา ก็เป็นปัจจัยสำคัญด้วย

โดยที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า มนุษย์มีโครงสร้างจำแนกเป็น 2 ส่วน คือ ร่างกาย กับจิตใจ ฉะนั้น ในการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียน ผู้บริหารโรงเรียน ก็ควรต้องพยายามดำเนินการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้สอดคล้องเป็น 2 ลักษณะ คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (วัตถุ) และสภาพแวดล้อมทางจิตภาพ (จิตใจ) ซึ่งพอจะจำแนกได้ดังนี้

1. การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (วัตถุ)

สภาพแวดล้อมทางวัตถุหรือกายภาพเป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ให้การรับรู้รับความรู้สึกได้ด้วยตา กล่าวได้ว่า เป็นสภาพแวดล้อมพื้นฐานของมนุษย์ที่มีอิทธิพลต่อลักษณะนิสัยของนักเรียนได้ดี การจัดสภาพแวดล้อมด้านนี้ได้แก่

1.1 อาคารเรียน อาคารที่ประกอบไปด้วยอาคารที่อยู่ในบริเวณโรงเรียนทั่วไป มีความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย

1.2 จัดให้มีป้ายคำขวัญ คำสอนทางพุทธศาสนา หรือคติพจน์ในอาคารเรียน บริเวณโรงเรียน

1.3 จัดให้มีพระพุทธรูป หรือภาพพุทธประวัติไว้ในห้องเรียน

1.4 จัดป้ายนิเทศแสดงประวัติ และผลงานของผู้นำ หรือผู้ปกครองนักเรียน ในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติคุณธรรมดีเด่น

1.5 จัดนิทรรศการเกี่ยวกับความสำคัญในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น

อาจกล่าวเป็นเชิงอุปมาได้ว่า ความสะอาดของบ้านเรือน สามารถสะท้อนให้เห็นจิตใจของผู้อาศัยได้ฉันใด สภาพแวดล้อมทางวัตถุก็จะมีผลต่อสภาพแวดล้อมทางจิตใจ ฉะนั้น

2. การจัดสภาพแวดล้อมทางจิตภาพ (จิตใจ)

สภาพแวดล้อมทางจิตใจ หรือจิตภาพ เป็นสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อจิตใจโดยตรง กล่าวคือ นักเรียนจะมีคุณลักษณะ หรือทัศนคติต่อจริยธรรมอย่างไรก็เป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมในส่วนนี้ซึ่งได้แก่

2.1 จัดให้มีห้องฝึกจริยศึกษาในโรงเรียน

2.2 จัดประกวดห้องเรียน มรรยาทดีเด่น

2.3 จัดให้มีป้ายแสดงรายชื่อและประวัตินักเรียนที่ความประพฤติดี

2.4 จัด โครงการสรรหานักเรียนที่มีความประพฤติดี

2.5 จัดให้มีชุมนุมพุทธศาสนาในโรงเรียน เป็นต้น

กล่าวได้โดยรวมว่า ในการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียน สภาพแวดล้อมในโรงเรียน เป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่จะสนับสนุน จูงใจ ให้นักเรียนมีพฤติกรรมตามที่ประสงค์ได้ดังที่หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู ได้ให้ข้อเสนอแนะกรณีสภาพแวดล้อมกับจริยธรรมไว้ว่า โรงเรียนควรจัดบริเวณใดบริเวณหนึ่งให้มีบรรยากาศเหมาะที่จะเป็นสถานที่ให้ความรู้สึทางจริยธรรม เช่น มีศาลาที่พักอันร่มรื่น และสงบ บริเวณนั้นอาจเขียนข้อความคติภาพ หรือรูปปั้น ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้เกิดคุณงามความดี เพื่อให้นักศึกษาได้มีโอกาสสัมผัสสิ่งเหล่านั้นโดยไม่รู้ตัว จัดให้มีกิจกรรมในบริเวณดังกล่าว เพื่อให้บรรยากาศเป็นส่วนประกอบในการจูงใจ ให้ความคิดงามได้ซึมซาบเข้าไปในจิตใจที่ละเล็กละน้อย นอกจากนี้ บริเวณดังกล่าวอาจารย์ยังจะได้ใช้บริเวณที่จัดไว้เฉพาะนี้เป็นสถานที่ฝึกอารมณ์นักศึกษาตามโอกาสด้วย

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 16)

ได้สรุปว่าสถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่สภาพแวดล้อม ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาจิต สมานธิ และปัญญาโดยโรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา

ของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้น ที่สำคัญ คือ การนำหลักกรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ คู่ พึ่งเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการ จัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโมสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขาที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาน หรือด้านการพัฒนาจิตใจ ที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่คั่งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้อง มีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหา ที่แบบคยา (โยนิโสมนสการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุด ด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วย ไตรสิกขานี้ อาจแสดงแนวคิดได้ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

สรุป ภายภาพ เป็นการ จัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาน และปัญญา ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดดำเนินการของสถานศึกษา จะแสดงถึงการ จัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศเป็น

กัลยาณมิตรที่เอื้อในการพัฒนาผู้เรียนที่สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น สงบเจียมเรียบร้อยใกล้ชิดกับธรรมชาติ รั่มรื่น ใกล้ชิดกับชุมชน สะอาด มีระเบียบ ทนสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ

2. กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 17) ได้สรุปว่า สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

2.1 มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)

2.2 มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)

2.3 มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิสวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)

2.4 มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็นกินอย่างมีสติ มีปัญญารู้เข้าใจ)

2.5 มีกิจกรรมอาสาศาพิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)

2.6 มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)

2.7 มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์ หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)

2.8 มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความคิด)

2.9 ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล/วินัย ด้วยปัญญา) ฯลฯ

สถาพร มาลีเวชพงศ์ (2517, หน้า 105) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า สถานศึกษ ควรจัดให้มีกิจกรรมภาคปฏิบัติตามโอกาสที่จะทำได้ เช่น พิธีทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ฟังเทศน์ หรือทำบุญในโอกาสต่าง ๆ โดยให้นักเรียนนักศึกษาปฏิบัติเอง ครู อาจารย์ เป็นเพียงที่ปรึกษา เช่นเดียวกับที่หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู (2525, หน้า 260) ก็ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า ควรจัดให้มีการเลือกสรรนักศึกษาที่มีมรรยาทดี โดยประพฤติดี มีอุปนิสัยดีงาม จำนวนหนึ่งขึ้นเป็นประจำทุกปี แล้วยกย่องให้ปรากฏแก่นักศึกษา และบุคคลทั่วไป

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการ (กรมวิชาการ 2521, หน้า 22-25) ได้กำหนดกิจกรรมนักเรียนไว้ทั้งหมด 10 ประการ ซึ่งในจำนวนดังกล่าวนี้ จัดเป็นกิจกรรมที่มีสาระขอบข่ายเกี่ยวข้องกับงานการส่งเสริมจริยธรรมในนักเรียนโดยตรงรวม 3 ประเภท ได้แก่

1. กิจกรรมลูกเสือหรืออนุชาชาดหรือเนตรนารีหรือกิจกรรมผู้บำเพ็ญประโยชน์
2. กิจกรรมศาสนา
3. กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย

พระพุทธศาสนายกย่องว่า การปฏิบัติตามหลักศาสนธรรมเป็นการกระทำที่ให้คุณค่าสูงสุดกว่ากระทำอื่นใด เพราะเหตุเมื่อผู้ใดประพฤติปฏิบัติดี ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นพลเมืองดี และผลจากการเป็นพลเมืองดีนี้เอง ก็จะก่อให้เกิดคุณค่าพร้อมกันถึง 2 ประการ คือ ชีวิตผู้ปฏิบัติเองเป็นสุข และสังคมที่แวดล้อมคนอยู่ก็สงบ จึงกล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้มีพฤติกรรม การปฏิบัติสัมพันธ์พร้อมกันไปกับภาคทฤษฎีนั้น สมควรที่ผู้บริหารโรงเรียนจะได้เน้นดำเนินการเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะความล้มเหลวด้านการสอนจริยศึกษานั้นมักพบปัญหาเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาศีลธรรม และปัญหาครูผู้สอนหย่อนการสอนภาคปฏิบัติ คือฝึกพฤติกรรมผู้เรียนน้อยเกินไป ก่อให้เกิด เจริญอักษร (2522, หน้า 50) เกี่ยวกับเรื่องการจัดกิจกรรมนักเรียนนี้ แผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2520 ได้กำหนดไว้ว่า รัฐพึงสนับสนุนกิจกรรมเยาวชน และจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนมีบุคลิกภาพที่ดี มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมายมีทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมไทย ยึดมั่นร่วมมือกันธำรงรักษาและป้องกันสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

จิตรา ปานสุภ (2539, หน้า 67-72) การจัดกิจกรรมนักเรียน แก่นแท้ของความเป็นผู้มีจริยธรรมนั้น อยู่ที่การประพฤติ ปฏิบัติดีการสอนหรือการส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนนั้น โรงเรียนจึงควรต้องพยายามดำเนินการให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติร่วมกันเป็นสำคัญ ซึ่งเรียกว่า “การจัดกิจกรรมนักเรียน”

ฉะนั้น การจัดกิจกรรมนักเรียนในที่นี้ จึงหมายถึง กิจกรรมใด ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นทั้งในและนอกโรงเรียน ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในด้านการปลูกฝังพัฒนาบุคลิก ลักษณะนิสัยนักเรียนให้งอกงามด้วยหลักของความรู้และความประพฤติดีควบคู่กัน

ในการจัดกิจกรรมนักเรียนให้ได้รับผลประโยชน์ตามหลักการดังกล่าว มีข้อควรคำนึงว่า คณะครู นักเรียน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องร่วมมือ เอาใจใส่ต่อการดำเนินงานให้พร้อมเพรียงเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหาร โรงเรียนควรต้องให้ความสนใจกำกับติดตามผลเพื่อให้งานการจัดกิจกรรมนักเรียนปราศจากปัญหาอุปสรรค และสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์

จากที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า การสอนจริยศึกษาเป็นกิจกรรมต่อเนื่อง สอนสอดแทรกได้ทุกเวลา ทุกโอกาส และทุกสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งควรสอนให้สัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ และ

กลุ่มของตัวเอง ลักษณะในส่วนนี้ ทำให้เห็นแนวปฏิบัติเพิ่มเติมได้อีกว่า ในวงกว้างออกไป ไม่ว่าหมวดวิชาใด เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาไทย หรือต่างประเทศ พลศึกษา ศิลปะ ปฏิบัติ หมวดการทำงานและอาชีพ ฯลฯ ก็เกี่ยวข้องกับจริยศึกษาได้ โดยอาศัยการฝึกปฏิบัติงาน แม้ลักษณะเนื้อหาวิชาเหล่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมของความเป็นคนดีโดยตรงก็จริง แต่กิจกรรมการเรียนการสอนสามารถปลูกฝังแนวคิดและฝึกปฏิบัติพฤติกรรมทางจริยธรรม ได้โดยอ้อมเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ร่วมปฏิบัตินอกจากจะเป็นการให้การเรียนรู้ ด้านวิชาการเป็นปกติแล้ว โรงเรียนยังได้โอกาสและช่องทางที่จะสอนหรือแทรกการอบรมด้วย จริยธรรมแก่นักเรียนได้อย่างแนบชิด

จึงสรุปความสำคัญได้ว่า การจัดกิจกรรมนักเรียน เป็นกระบวนการให้การศึกษา ที่โรงเรียนสามารถเน้นให้นักเรียนมีพฤติกรรมแห่งความเป็นผู้มีจริยธรรมได้แท้จริง

การจัดกิจกรรมนักเรียนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน กล่าวได้ว่าในภาคปฏิบัติ ของการจัดกิจกรรมนักเรียน เพื่อส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียนนั้นผู้บริหารโรงเรียนควรจะได้คำนึง ถึงหลักในการจัดกิจกรรมนักเรียน ซึ่งจินดา ติทธิฤทธิ์ (2523, หน้า 18) ได้เสนอแนะไว้ดังนี้

1. กิจกรรมที่จัด ควรมีความเหมาะสมกับวัยและสภาพแวดล้อม
2. ปฏิบัติสม่ำเสมอ
3. คณะครูและผู้ปกครองนักเรียนควรร่วมมือกัน
4. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ควรร่วมปรึกษาหารือกัน เพื่อจะได้ช่วยกันแก้ปัญหา

อุปสรรค

5. ควรมีการยกย่อง ลงโทษ ชมเชย หรือให้รางวัลความถูกต้องไปด้วย พร้อมกันนี้ ผู้บริหารโรงเรียนก็ควรกำหนดแผนในการดำเนินงานให้เป็นขั้นตอน มีข้อมูลประกอบชัดเจน รัดกุม รวมทั้งได้ประชาสัมพันธ์ประสานงานไว้ให้ทั่วถึง ฯลฯ เหล่านี้เพื่อการปฏิบัติจะได้ ดำเนินไปโดยราบรื่น และบรรลุผลตามวัตถุประสงค์

สำหรับแนวทางการจัดกิจกรรมนักเรียนนั้น ลออ การุณยนิช (ม.ป.ป., หน้า 110) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. โรงเรียนควรจัดกิจกรรมทางศาสนาภายในโรงเรียนตามโอกาสเกี่ยวกับวันสำคัญ ทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา
2. ให้นักเรียนปฏิบัติตนเป็นผู้มีระเบียบและสวดเทวบทบรรยากาสทางศาสนา ในกิจวัตรประจำวัน ตามที่แต่ละโรงเรียนจะจัดให้เหมาะสม เช่น ให้สวดมนต์สัปดาห์ละครั้ง ฟังอภิปรายธรรม และพานักเรียนไปวัดบ้างตามโอกาส

3. จัดแข่งขันการตอบปัญหาที่นักเรียนต้องอ่านหนังสือที่โรงเรียนกำหนดไว้จึงจะตอบได้ เช่น หนังสือนิทานชาดก ประวัติพุทธสาวก เป็นต้น

4. ประกาศยกย่องนักเรียนที่ประพฤติดีให้ปรากฏในที่ประชุม

5. ให้คะแนนความประพฤติเป็นเครื่องหมายในการฝึกอบรมจริยศึกษาในโรงเรียน

ชาติ ถัทธิ (2525, หน้า 64) ได้กล่าวถึงกิจกรรมผู้บำเพ็ญประโยชน์ว่า วิชาลูกเสือ และอนุชาด ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะฝึกเด็กให้บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์นั้น ควรได้รับการส่งเสริม และจัดให้เด็กได้เรียนในชั้นประถมศึกษาด้วย การที่เด็กได้มีโอกาสแต่งเครื่องแบบลูกเสือ และอนุชาดเป็นครั้งคราวก็เป็นเรื่องจูงใจให้อยากทำดี บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่ชุมชน และผู้อื่นตลอดจนเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกในหน้าที่ยิ่งขึ้น

กองบรรณาธิการ ประชาศึกษา (2526, หน้า 8) ได้ให้ทัศนะว่า โรงเรียนมีส่วนสำคัญ ในการปลูกฝังความคิด และนิสัยที่ดีให้กับนักเรียนด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนหลายๆ อย่าง จัดทุกเวลา ทุกโอกาส ได้แก่ ส่งเสริมการประกวดแข่งขัน การปฏิบัติของนักเรียนในเรื่องของความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ขยัน อดทน การทำงานกลุ่ม และ มารยาทต่างๆ โดยการให้คะแนนหรือรางวัลเป็นเครื่องตอบแทน วิธีการเหล่านี้จะให้นักเรียนได้พบเห็นแต่สิ่งที่เป็นตัวอย่างสำหรับนำไปคิดแล้วตัดสินใจ นำไปปฏิบัติในสิ่งดีงามต่อไป

สมพงษ์ จิตระดับ (2530, หน้า 177) ก็ได้กล่าวไว้ว่า กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาทางด้านจิตใจ น้ำใจและศีลธรรม อาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. กิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ
2. กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม
3. กิจกรรมชมรมอาสาพัฒนา
4. กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี การอยู่ค่ายพักแรม

ส่วนแนวทางการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมนั้น โรงเรียนอาจดำเนินการได้ดังนี้

- 1.พานักเรียนออกไปทำกิจกรรมนอกสถานที่ เช่น พาไปเวียนเทียนชมวัด ฟังเทศน์ หรือแนะนำศึกษาสถานที่สำคัญ เป็นต้น
2. การจัดกิจกรรมศาสนาในโรงเรียน เช่น เชิญวิทยากรมาบรรยายธรรมะ จัดให้มีการทำบุญตักบาตร ในโรงเรียน นิมนต์พระมาเทศน์ การหล่อเทียนพรรษา เป็นต้น
3. กิจกรรมที่ควรปฏิบัติสม่ำเสมอ ได้แก่ การสวดมนต์ การนั่งสมาธิ การให้การอบรม ศีลธรรม ตลอดจนการให้คำแนะนำที่ควรปฏิบัติ เป็นต้น

จากแนวทางต่าง ๆ เหล่านี้ อาจนำมาประมวลจัดเป็นกิจกรรมนักเรียนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน เช่น

1. จัดโครงการมอบประกาศเกียรติบัตรหรือรางวัลแก่นักเรียนที่ประพฤติดี
2. นำนักเรียนไปทำบุญตักบาตรหรือเวียนเทียนที่วัดร่วมกับผู้ปกครองนักเรียน
3. จัดประกวดเล่านิทานธรรมะหรือนิทานชาดก
4. จัดการแสดงนักเรียน โดยเน้นเนื้อเรื่องเป็นคติธรรม
5. นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงปาฐกถาธรรมที่โรงเรียน เป็นต้น

กิจกรรมการเผยแพร่หลักพุทธธรรม

เพื่อให้การเผยแพร่หลักพุทธธรรมแพร่หลายกว้างขวางออกไปสู่เยาวชนและประชาชนในทุกท้องถิ่นและในชนทุกระดับชั้นทุกเพศและทุกวัย จึงใช้กิจกรรมต่อไปนี้เป็นสื่อกลาง

จำลอง วุฒิจันทร์ (2526, หน้า 151) ให้ความเห็นว่า การเทศนาเป็นวิธีการอบรมสั่งสอนให้เยาวชนและประชาชนตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม โดยวิธีเทศนาสั่งสอนบ้าง สอนให้เจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานบ้าง ทั้งนี้โดยยึดจุดมุ่งหมายของการเทศนาเป็นหลัก ได้แก่ ได้ผู้ฟังได้ฟังถึงที่ยังไม่เคยได้ฟัง ให้มีความเข้าใจอย่างแจ่มชัด ให้คลายความสงสัยได้ ให้ทำความเข้าใจได้ถูกต้อง และให้จิตสะอาดผ่องแผ้ว

กรมการศาสนา (ม.ป.ป., หน้า 5) ให้ความเห็นว่า การประชาสัมพันธ์เป็นการช่วยป้องกันและแก้ไขความเข้าใจผิดอันเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนาและเป็นผลในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีของเยาวชนและประชาชนที่มีต่อพุทธศาสนา การประชาสัมพันธ์ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีของเยาวชนและประชาชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา การประชาสัมพันธ์นั้นอาจทำได้โดยผ่านทางเอกสาร สิ่งพิมพ์ ข่าวสาร สื่อสารมวลชนต่าง ๆ และการจัดนิทรรศการ

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมเป็นหลักที่สอนถึงวิธีการดำเนินชีวิตประจำวัน และให้สามารถแก้ปัญหาของตนเอง แต่เนื่องจากหลักพุทธธรรมเป็นศิลปะแห่งการดำรงชีวิตที่มีความสุขุม ลุ่มลึก กว้างขวาง ครอบคลุมและกลมกลืนอยู่ในตัวเอง ยากแก่ความเข้าใจของปุถุชน จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการเผยแพร่หลายรูปแบบ เพื่อให้เด็กเยาวชนและประชาชนสามารถเลือกเฟ้นเอาหลักธรรมที่เหมาะสมกับคนไปเป็นหลักประพฤติปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

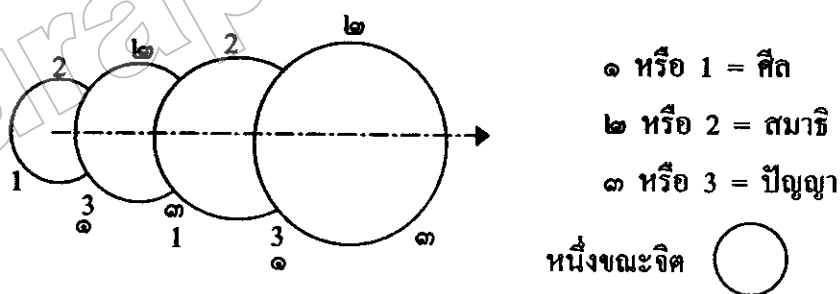
พุทธทาสภิกขุ (2516, หน้า 221-230) ให้ความเห็นเป็นใจความว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการยกสถานะทางวิญญาณ ไม่ใช่เป็นการบอกเล่าให้ท่องจำ หรือตอบปัญหาในการสอบแล้วก็เลิกกันเท่านั้น ศีลเป็นพื้นฐานของสมาธิ สมาธิเป็นพื้นฐานของปัญญา

ปัญญาเป็นเครื่องตัดรากเหง้าของความทุกข์ คือ สติ สมาธิ ปัญญา ต้องอาศัยกันและกันในการแก้ปัญหา และถ้ามีปัญญาก็คุมสติ สมาธิให้อยู่ในอำนาจได้

พระราชวรมุนี (2518, หน้า 69-70) กล่าวว่า ไตรสิกขา คือ กระบวนการศึกษา ที่มีองค์ประกอบ 3 ชั้น คือ สติ สมาธิ ปัญญา ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนกันและกัน และเรียงลำดับตามหน้าที่เพื่อให้เข้าถึงจุดมุ่งหมาย คือ การแก้ปัญหาได้ เช่น จะมีพฤติกรรมทางกาย วาจา ถูกทางยิ่งขึ้น เมื่อรู้วิธีแก้ปัญหา และพฤติกรรมที่ถูกทางนี้จะเกื้อกูลในการแก้ปัญหาลงต่อไป

ปัญญานันทภิกขุ (2518, หน้า 26) กล่าวว่าศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา หมายถึง การปฏิบัติหรือข้อควรศึกษาด้วยการปฏิบัติ ด้วยประการที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน โดยเมื่อเกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นพุทธศาสนิกชนต้องค้นหาภายในตนเอง เพื่อให้รู้เหตุของสิ่งนั้น คุณโทษของสิ่งนั้นตามความเป็นจริง เมื่อศึกษาเข้าใจถูกต้องแล้วก็เก็บเป็นประสบการณ์ใช้เทียบเคียงในการศึกษาครั้งต่อไป ชีวิตพุทธบริษัทต้องอยู่ด้วยการปฏิบัติเพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นด้วยตามลำดับ เมื่อใดเกิดปัญหาขึ้นต้องรู้ทันทีว่าขณะนั้นสติไม่เพียงพอ ปัญญาไม่เพียงพอต้องทำให้สงบเสียก่อน ครั้นเมื่อจิตสงบแล้วก็ใช้ปัญญาแยกวิเคราะห์วิจัยสิ่งนั้นต่อไป ในการวิจัยเรื่องอะไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงวางหลักเพื่อรู้กฎธรรมชาติให้เราได้พิจารณา 3 ประการ คือ สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มีความทุกข์อยู่ในตัวมันเอง เป็นกระแสความเปลี่ยนแปลง

กล่าวโดยสรุป ไตรสิกขา เป็นการสอนที่เน้นบทบาทของผู้เรียนว่าต้องปฏิบัติ โดยสำรวจให้ถูกต้องทางกาย วาจา คือ ขั้นศีล ผูกให้จิตตั้งมั่น มีระเบียบทางการคิด คือ ขั้นสมาธิ และพิจารณาสภาพธรรม หรือสภาพปัญหานั้นจนเกิดความรู้ คือ ขั้นปัญญา และกระบวนการของศีล สมาธิ ปัญญาที่เกี่ยวข้องเป็นเหตุเป็นผลกันและกันตลอดเวลาหรือทุกขณะจิต ดังแผนภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ความเกี่ยวข้องกันในองค์ประกอบของไตรสิกขา

ขอสรุปด้วยคำกล่าวของพุทธทาสภิกขุ (2515, หน้า 209) ที่ว่า สติ สมาธิ ปัญญา นี้ แยกจากกันไม่ได้และผลัดกันกันไป จะตั้งต้นที่องค์ใดก็ได้ เช่น มีปัญญารู้จักรักษาศีล รักษาศีลจึงมีสมาธิง่าย มีสมาธิแล้วก็ทำให้ปัญญาสูงขึ้น ปัญญาที่สูงขึ้นส่งผลให้สติบริสุทธิ์ขึ้น วงจรนี้สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนางคุณชลเกสี พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงเล่มที่ 33

(2514, หน้า 254) ที่เล่าถึงการปฏิบัติไตรสิกขาของคนซึ่งสรุปได้ว่า (ช่วงที่ 1) พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่ศิษย์ว่าทุกสิ่งในโลกไม่คงาม ไม่ยั่งยืน ไม่มีตัวตนแท้จริง ศิษย์พิจารณาตามคำสอนเห็นจริงจึงขอบวช (ช่วงที่ 2) ครั้นบวชแล้วก็รักษาศีล เจริญสมาธิ พิจารณาธรรมอยู่เสมอ วันหนึ่งเห็นแจ้งในสภาพอันไม่มีสาระตัวตนแท้จริงของสิ่งต่าง ๆ จากนั้นได้เข้าถึงคตอุปาทานได้ จึงบรรลุพระอรหันต์ในวันนั้น

วิธีการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา จะแยกกล่าวทีละขั้น ดังต่อไปนี้

ศีลสิกขา เป็นการควบคุมตนเองให้อยู่ในความถูกต้องทางกาย วาจา และมีผู้แสดงความเห็นไว้ ดังต่อไปนี้

พระราชวรมณี (2518, หน้า 70) กล่าวไว้สรุปได้ว่า ศีล คือ ภาวะของผู้ที่มีหลักความประพฤติถูกต้องทางกาย วาจา ระบบศีลจะเป็นอย่างไร เครื่องครัดเข้มงวดเพียงใด ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของระบบการครองชีวิตแบบนั้น ๆ โดยปกติถือว่าศีล 5 เป็นหลักความประพฤติสามัญสำหรับมนุษย์ ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใด ศีลสำหรับระบบชีวิตแต่ละอย่างต้องมีวิสัยจำเพาะให้ฝึก นอกจากเบญจศีลในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งแล้ว นักเรียนต้องมีศีลของนักเรียน คือ วินัย เพื่อความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลต่อวัตถุประสงค์ของการดำเนินชีวิตในโรงเรียน ฯลฯ

พุทธทาสภิกขุ (2519, หน้า 137-141) ให้ความเห็นว่าศีลมีขอบเขตตรงที่ปรากฏทางกาย วาจา เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ประพฤตินสบายกาย และทำให้โลกมีสันติภาพ โดยการปฏิบัติเน้นการควบคุมตนเอง เห็นได้จากการอาราธนาศีล และศีลไม่ใช่พิธีรีตอง ศีลที่เป็น พื้นฐานมี 5 ข้อ ได้แก่ เบญจศีล

สมทรง ปุณฺณทฺธิ์ (2523, หน้า 50) เสนอให้สอนเด็กให้รักษาศีลโดยให้ครูนำเด็กรักษาศีลจริง ๆ แรก ๆ ก็รักษาศีล 5 แล้วค่อย ๆ ฝึกศีลให้สูงขึ้นไป เมื่อรักษาแล้วให้ทำรายงานส่งครูว่าต้องต่อสู้กับกิเลสในใจอย่างไร ผลเป็นอย่างไร

สรุปได้ว่า ศีลสิกขา คือ การปฏิบัติตนให้ถูกต้องทางกาย วาจา โดยการควบคุมตนเอง จิตสิกขา คือ การปฏิบัติเพื่อดำรงสภาพจิตให้ปกติ มั่นคงต่อความดิ้งาม โดยทั่วไปบุคคลมีจิตสมาธิอยู่แล้วโดยธรรมชาติ และบุคคลควรยึดให้เป็นสมาธิด้วย เพราะภาวะสมาธินั้นจิตมีความสงบเต็มไปด้วยสติและสามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้ตรงสภาพความเป็นจริง

พระราชวรมณี (2518, หน้า 74-75) กล่าวว่า การนั่งนิ่ง ๆ ไม่ใช่ตัวสมาธิ สมาธินั้นต้องมีองค์ประกอบเป็นความแน่วแน่ มั่นคง แน่นหนาของจิตที่จะนำไปใช้ ในการทำกิจทุก ๆ อย่าง วิธีฝึกจิตในขั้นสมาธิมีหลายอย่าง เช่น

1. ฝึกให้คนยุ่งกับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ให้มีโอกาสยุ่งกับความชั่ว
2. วิธีเอาความดีเข้าข่ม หรือผูกมัดจิตไว้กับสิ่งดีงามบางอย่างแบบที่เรียกว่าอุคคคติ

3. ฝึกสมาธิ ที่เรียกว่า วิปัสสนา คือ ขั้นที่เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงจนเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวิตศน์อย่างใหม่ได้

พุทธทาสภิกขุ (2519, หน้า 170-177) กล่าวถึงจิตศึกษาเป็นใจความว่า จิตศึกษาเป็นการ ฝึกเพื่อบังคับความคิดให้เป็นไปตามที่เราต้องการ ให้มีความสามารถในการข่มใจ มีความอดทน ในการต่อสู้กับกิเลส และมีกำลังในการพิจารณาสภาวธรรมเพื่อสร้างปัญญาตามความต้องการ จิตศึกษามีหลักในการปฏิบัติโดยย่อ 2 ขั้น ตามลำดับดังนี้

1. เลือกที่สงบ ไม่พลุกพล่านแล้วเลือกอารมณ์ ในการเพ่ง ที่สะดวกที่สุด ได้แก่การเพ่ง ลมหายใจ

2. ปรับอารมณ์ให้แปรไปตามที่เราต้องการ เช่น กำหนดเป็นดวงแก้ว อารมณ์ที่ปรุนี้ ไม่ใช่ของจริง เพียงแต่เป็นการฝึกบังคับจิตซึ่งจะทำให้เกิดความชำนาญในการบังคับจิต

สมทรง ปุณฺณฤทธิ์ (2523, หน้า 43-44) เสนอว่า การปฏิบัติจิตศึกษาทำได้ง่าย ๆ ดังนี้

1. รำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย นั่งขัดสมาธิโดยขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย หายมือ ตั้งกายตรง แต่ไม่เกร็งตัว

2. หลับตากำหนดลมหายใจเข้าออก โดยคักอยู่ที่ปลายจมูก หรือกำหนดพองยุบ หรือ ตามดุลมหายใจเข้าออกก็ได้ ให้สติอยู่กับสิ่งที่กำหนดไม่ปล่อยสติไปคิดเรื่องอื่น

การฝึกนี้ จะฝึกในคันคาบหรือท้ายคาบเรียนก็ได้ โดยใช้เวลาครั้งละ 5-10 นาที และ การสวดมนต์เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้จิตเป็นสมาธิ

จากข้อเสนอก็กล่าวแล้ว จะเห็นว่า จิตศึกษา เป็นการฝึกจิตให้มั่นคงขึ้น ดังสติได้คักขึ้น การฝึกจิตนี้ ฝึกได้โดยการคักสติอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ลมหายใจ

ปัญญาศึกษา เป็นการศึกษากาเวความรู้ของคน ที่ต้องมีปัญญาศึกษาก็เพราะความรู้ ตามแนวพุทธศาสนานี้ เป็นความจริงที่ลึกซึ้งยิ่ง หลักของปัญญาศึกษา คือ การพิจารณาเห็น อริยสัจ ไตรลักษณ์ จนละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่มีสาระตัวคนแท้จริงลงได้

พุทธทาสภิกขุ (2519, หน้า 219-222) กล่าวถึง ปัญญาศึกษาว่าถ้ากิเลสเกิดขึ้นในจิต เราต้องรู้จักกิเลสเหล่านั้นจริง ๆ ไม่ต้องคำนวณ แล้วก็รู้ว่ามีปฏิริยาอะไรออกมาจากการมีกิเลสอยู่ หรือต้องรู้จักมองเห็น เช่น มองกายตนเองว่าเนื้อหนังนี้เป็นอนิจจังเปลี่ยนแปลง ต้องรู้สีกอยู่ โดยไม่ต้องคำนวณ

ธ. ธรรมศรี (2513, หน้า 98-99) เสนอวิธีปฏิบัติปัญญาศึกษาด้วยวิธีธรรมดาไว้ว่า ให้หัดพิจารณาร่างกายของเราและของคนอื่นว่าเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เปลี่ยนจากเด็กไปตามลำดับแล้ว ก็ตายในที่สุด ในช่วงที่เรากำลังวังชาอยู่ต้องรีบทำความดี

สรุป กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เป็นการจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศีล สมาธิ และ ปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิตโดยมีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียน กิจกรรม รับศีลหรือทบทวนศีลทุกวัน กิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ กิจกรรมพิจารณาอาหาร ก่อนรับประทานอาหารกลางวัน และกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม

3. การเรียนการสอน

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 19) ได้สรุปว่า สถานศึกษามีการ จัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วย หลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

3.1 หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือ

3.2 การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้ และ ปฏิบัติหรือ

3.3 การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น

3.4 ประสานร่วมมือกับวัด/ คณะสงฆ์ ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนา และกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่าง ๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้อู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียน มีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

กระทรวงศึกษาธิการ (2537, หน้า 48) ยังได้สรุปถึงการจัดการเรียนการสอนพระพุทธ ศาสนาสำหรับนักเรียน ที่นับถือศาสนาพุทธก็มีลักษณะเช่นเดียวกับวิชาอื่น ๆ คือการบรรยาย อธิบายตั้งปัญหา ศึกษาค้นคว้า รายงาน อภิปราย ได้วาทิ ฯลฯ แต่การเขียนจุดประสงค์การเรียน การสอนในแผนการสอน ควรคำนึงถึงระดับพัฒนาการของนักเรียนดังนี้

ระดับชั้น ป. 1-2 ให้รับรู้และเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาศรัทธา และเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา

ระดับชั้น ป. 3-4 ศรัทธาและเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนามีทักษะในการคิด การแสวงหาความรู้เพิ่มเติม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติ

ระดับชั้น ป. 5-6 ศรัทธาและเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาและพระรัตนตรัย ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติ

ปฏิบัติตนในการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนากับผู้อื่นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม สิ่งที่ควรเน้นเป็นพิเศษในการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา คือ

1. นักเรียนสามารถวิเคราะห์และประเมินตนเองได้
2. มีการวัดและประเมินผลที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยเพื่อนนักเรียนด้วยกันและครูผู้เป็น กลยาณมิตร
3. มีการประเมินผลและประเมินสถานการณ์ ซึ่งเกิดจากผลของการแก้ปัญหา ตามหลักคุณธรรม

4. มีการวัดและประเมินการเปรียบเทียบพัฒนาการ ของตัวนักเรียนเองมากกว่าการ เปรียบเทียบเพื่อแข่งขันกับผู้อื่น

หลักการและเจตนารมณ์ของหลักสูตรพระพุทธศาสนา ในขณะที่สังคมมีการพัฒนา ไปอย่างก้าวหน้ารวดเร็วมาก เด็กไทยสมควร ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมตามหลักธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับวัยและเป็น ประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงตั้งแต่เริ่มแรก โดยการจัดเนื้อหาสาระ คาบเวลาเรียนและกระบวนการเรียนการสอนที่ชัดเจนเพื่อให้เด็กมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง มีเจตคติและค่านิยมที่ดีต่อพระพุทธศาสนาหลักสูตร เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจึงมีหลักการและเจตนารมณ์ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535, หน้า 1-2)

1. นักเรียนในสถานศึกษาทุกระดับ เรียนพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ให้เจริญก้าวหน้าสงบสุข
2. หลักสูตรเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามี 3 องค์ประกอบ คือ เนื้อหาสาระความรู้ การฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ และการวิเคราะห์ประเมินผลการปฏิบัติ
3. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เวลาเรียนเรียงลำดับตามความยากง่าย สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและป้องกันความเข้าใจผิดต่อ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา
4. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอนโดยมุ่งบูรณาการ 5 ด้าน คือ

4.1 ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องมีสาระชี้แจงลักษณะที่น่าสมัยในหลัก
พระพุทธศาสนา

4.2 สนองความต้องการและช่วยแก้ปัญหาของบุคคลและสังคม

4.3 มีระบบการฝึกอบรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

4.4 มีความสอดคล้องกับเอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทย

4.5 มีหลักในการวิเคราะห์และประเมินผลของการปฏิบัติ

จุดประสงค์หลักสูตรพระพุทธศาสนา

หลักสูตรพระพุทธศาสนาทุกระดับชั้น มีจุดประสงค์สำคัญ 5 ประการ ได้แก่

1. ให้นักเรียนเกิดศรัทธาและดำเนินในความสำคัญของพระพุทธศาสนา
2. ให้ความรู้ ความเข้าใจ และซาบซึ้งในคุณของพระรัตนตรัย
3. ให้ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมอย่างถูกต้อง
4. ให้มีทักษะในการคิดและการปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธ

ศาสนา

5. ใ้รู้หน้าที่ชาวพุทธและสามารถปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

แนวทางจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามจุดประสงค์ของหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช
2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) มุ่งเน้นให้นักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์
อย่างแท้จริง กระทรวงศึกษาธิการ (2535, หน้า 37-38) มีข้อเสนอแนะในการปฏิบัติดังนี้

1. การสอนหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นการ “รับรู้” หมายความว่านักเรียน
ได้เรียนโดยใช้ประสาทสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย อารมณ์ รับและเกิดความเข้าใจ เรียนรู้
จนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

2. การสอนพระพุทธศาสนาให้เกิดศรัทธาควบคู่กับการคิดอย่างมีเหตุผล ครูผู้สอน
ควรเป็นตัวอย่างที่ดี มีพฤติกรรมการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการและให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต
และวัฒนธรรมไทยด้วยการเสริมสร้างศรัทธาเป็นกระบวนการสร้างความรู้สึกเลื่อมใสและเชื่อมั่น
ในคุณของพระรัตนตรัยความเชื่อมั่นที่เกิดจากการเรียนพระพุทธศาสนา มี 3 องค์ประกอบ คือ

- 2.1 เชื่อมั่นว่าหลักพระพุทธศาสนา เป็นความจริง ความดีจริง และความงาม
ที่แท้จริง

- 2.2 เชื่อมั่นว่าการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา ย่อมเกิดผลที่มีคุณค่าที่แท้จริง
แก่ชีวิต

2.3 เชื่อมั่นว่าการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นการเรียนศาสตร์ที่มีเหตุผล สามารถใช้ปัญญาพิสูจน์ให้เห็นจริงได้

การเสริมสร้างศรัทธา เกิดขึ้นได้จากการที่ครูบาเพ็ญคนเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์สร้างแรงจูงใจใฝ่รู้แก่นักเรียน มีบุคลิกภาพและพฤติกรรมที่เหมาะสมและปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนของตนอยู่เสมอ

ศรัทธานั้นเกิดควบคู่กับปัญญา การสอนพระพุทธศาสนาให้เกิดศรัทธาร่วมกับการรู้คิดอย่างมีเหตุผล จึงมีหลักการและพฤติกรรมการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการทางปัญญา และสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมไทยด้วย

1. กิจกรรมการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ควรเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะดังนี้

1.1 เป็นกิจกรรมที่พัฒนานักเรียนทั้งกาย วาจา ใจ

1.2 เราให้นักเรียนได้แสดงออกและมีส่วนร่วม

1.3 ให้โอกาสและเห็นความสำคัญของนักเรียนทุกคนในชั้นเรียน

1.4 ฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้และวิธีการแก้ปัญหา

1.5 สร้างบรรยากาศที่รื่นรมย์สนุกสนาน โดยใช้นิทาน เพลงและเกม

1.6 มีการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย

2. การจัดบรรยากาศของการเรียนการสอนควรมีลักษณะดังนี้

2.1 มีสภาพแวดล้อมที่สะอาด สงบ ปลอดภัย ใกล้เคียงธรรมชาติ

2.2 วัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์ การเรียนสามารถเคลื่อนย้ายปรับเปลี่ยนได้ ใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่าและส่งเสริมการเรียนรู้

2.3 มีความเมตตากรุณาและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างเพื่อนนักเรียน

2.4 กระบวนการเรียนการสอน มีความร่าเริง เบิกบาน นักเรียนกล้าแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนประสบการณ์

2.5 นักเรียนได้เห็นและยอมรับความรู้ ความจริงในพุทธธรรมด้วยการเห็นตัวอย่าง ได้ฝึกคิดพิจารณา ฝึกปฏิบัติ และเห็นผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง

จากแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาถ้าจะให้เกิดสัมฤทธิ์ผลของการเรียน จิตนา หมีทอง (2536, หน้า 4-6) ได้เสนอแนะแนวการสอนไว้ด้วยดังนี้

1. ครูผู้สอนต้องปรับภีรียา ทำที่ให้เหมาะสมกับการเป็นครูผู้สอนพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นผู้มีมารยาทชาวพุทธเต็มที่ให้นักเรียนเห็นประจำ ครูต้องแสดงให้นักเรียนดูเป็นตัวอย่าง

2. เปลี่ยนภาพลักษณ์ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาจากครูแก่ ๆ โบราณมาเป็นครูที่แต่งตัวทันสมัยทันเหตุการณ์

3. เป็นผู้มีบุคลิกดี ภูมิฐาน น่าเชื่อถือ คล่องแคล่ว ว่องไว ไม่เฉื่อยชา

4. เตรียมอ่านเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้มาก ๆ และจดจำหลักธรรมพุทธภาษิตความหมายศัพท์ไว้ เพื่อจะได้ใช้ได้ทันท่วงที นักเรียนจะมองว่าครูมีความรู้ลึก น่าเชื่อถือ

5. การจัดสภาพแวดล้อมที่จะเป็นปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนการสอนห้องเรียนพระพุทธศาสนาสมควรจะมีโต๊ะหมู่บูชา

6. พยายามใช้ศรัทธาเป็นเครื่องนำในการสอนและชี้ให้นักเรียนเห็นประโยชน์จากการเรียนพระพุทธศาสนา พยายามย้าให้นักเรียนมั่นใจในการทำควมดี

7. สอนให้นักเรียนรู้จักละอายเกรงกลัวต่อบาป โดยใช้คำพูดในเชิงบวกและเชิงลบแทรกในกระบวนการเรียน เพื่อให้นักเรียนได้ลดละ และปรับพฤติกรรมที่กระทำอยู่ โดยปรับและเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมที่ดีขึ้น

สรุปได้ว่าถ้าจะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่วางไว้นั้นจะต้องเน้นทั้งเนื้อหากระบวนการ กล่าวคือ จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ค้นพบสรุปสิ่งที่ป็นความรู้ด้วยตนเอง โดยครูเป็นผู้ให้คำแนะนำชี้แนวทางในการศึกษาค้นคว้า ซึ่งการฝึกอบรมก็เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

คณะกรรมการการศึกษาแนวทางพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม (2538, หน้า 13) ได้เสนอแนวทางการอบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรม 6 องค์ประกอบ คือ

1. การออกคำสั่งให้เด็กทำตามหรือละเว้นการกระทำที่ไม่ดี
 2. การตรวจตราว่าเด็กทำตามหรือไม่
 3. ถ้าเด็กทำอย่างเหมาะสมก็ให้รางวัลและส่งเสริม
 4. ถ้าเด็กไม่ทำตามก็ตักเตือน แล้วจึงค่อยลงโทษ
 5. ให้เหตุผลเมื่อสั่ง เมื่อให้รางวัล และเมื่อลงโทษเด็ก
 6. ผู้อบรมเลี้ยงดูเด็กต้องทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งค่าน้ำและลัษหลัง
- หลักการสอนแบบไตรสิกขา

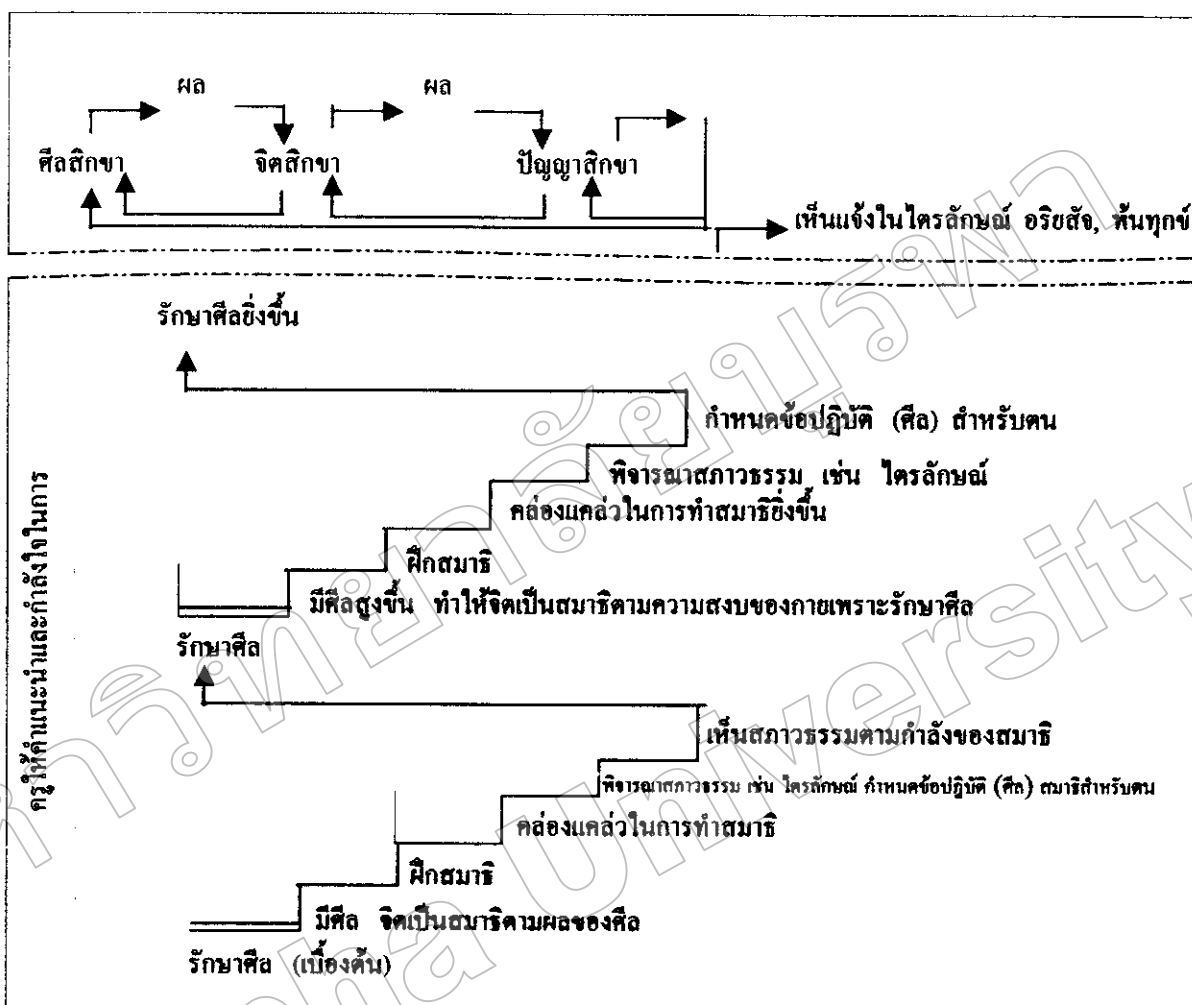
วิธีสอนแบบไตรสิกขา เป็นวิธีสอนที่ผู้สอนสร้างสถานการณ์ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กระทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามลำดับ ดังนี้

1. นักเรียนรักษาศีล โดยควบคุมกาย วาจาของตนให้อยู่ในระเบียบวินัยและศีลธรรม

2. นักเรียนฝึกสมาธิ โดยการสวดมนต์ กำหนดลมหายใจ และอุบายฝึกจิตอื่น ๆ นักเรียนจะสามารถบรรยายความรู้สึก ความคิดในขณะที่ฝึกจิตหรือทำสมาธิ ได้ถูกต้อง ชัดเจน

3. นักเรียนพิจารณาร่างกาย ความคิด ความรู้สึก (โดยสรุปคือขั้นที่ 5) ของตนเอง จนเข้าใจดีตามสภาพเป็นจริง (ว่าไม่ยั่งยืน ไม่มีสาระหรือตัวตนให้ยึดเอาว่าเป็นเรา เป็นของเรา จนกำหนดข้อควบคุมตนเอง (ศีล) และปฏิบัติตามนั้นได้ ซึ่งผู้เรียนจะบรรยายลำดับสิ่งที่พิจารณา ได้อย่างละเอียด และเสนอข้อปฏิบัติได้ถูกต้องตามสภาพปัญหาที่เผชิญ

ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสรุปหลักธรรม ที่ผู้เรียนพิจารณาได้ให้กระชับรัดแน่นข้อความ พิจารณา และให้กำลังใจในการปฏิบัติไตรสิกขาในแต่ละขั้นที่นักเรียนปฏิบัตินั้นดังจะเขียนแผนผัง การเรียนการสอนแบบไตรสิกขา ได้ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ขั้นตอนการเรียนการสอนแบบไตรสิกขา

จากภาพประกอบ ผู้เรียนต้องรักษาศีล (ศีลศึกษา) ฝึกสมาธิ (จิตศึกษา) พิจารณา
สภาวธรรม จนกำหนดหลักความประพฤติของตนได้ (ปัญญาศึกษา) จากนั้นผู้เรียนจะมีพฤติกรรม
ถูกหลักจริยธรรมยิ่งขึ้น (มีศีลยิ่งขึ้น) ผู้เรียนต้องกระทำศีลศึกษา จิตศึกษา ปัญญาศึกษาต่อไป
เป็นวงจร เช่นนี้ไปจนกระทั่งพันทุกซ์สิ้นเชิง

ในการเรียนการสอนนั้นไม่ว่าจะเป็นการสอนวิชาใดก็ตามสิ่งที่สำคัญประการแรก
ที่ครูผู้สอนควรคำนึงถึง คือ การกำหนดจุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายในการสอน ดังที่
วสิน อินทสระ (2526, หน้า 15-20) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าว่า
มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ

1. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่รู้ หมายถึง ทรงสอนให้รู้จริงเห็นจริง เฉพาะเท่าที่จำเป็น และเหมาะสมแก่ศิษย์นั้น ๆ

2. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรองตามแล้วเห็นจริงได้ นั่นคือ คำสอนนั้นต้องไม่ยาก และไม่ง่ายจนเกินไป เพื่อให้ผู้ฟังสามารถใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเองได้

3. ทรงสอนให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ตามกำลังปฏิบัติของตน พุทธทาสภิกขุ (2505, หน้า 336-337) ได้เสนอแนะหลักในการสอนจริยธรรมว่า ควรจะเป็น 3 วิธี คือ

1. สอนให้เกิดความเข้าใจ

2. สอนให้ดูเพื่อให้เกิดความเชื่อและเลื่อมใส

3. มีตัวอย่างความดีให้เห็น ทำให้เกิดความไว้วางใจ อยากทำตาม

สมุน อมรวิวัฒน์ (2513, หน้า 193-240) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการสอนจริยธรรม โดยแยกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. เพื่อให้นักเรียนได้รับความเข้าใจในหลักศาสนา และหลักธรรมของศาสนา เห็นคุณค่าของศาสนาอย่างลึกซึ้ง

2. เพื่อสร้างมโนทัศน์ (Concept) ทางจริยธรรม ซึ่งจะมีผลต่อเจตคติ และค่านิยม พฤติกรรมของตน

3. เพื่อปูพื้นฐานคุณธรรมทางจิตใจให้สามารถนำหลักจริยธรรมไปใช้แก้ปัญหาประจำวันได้

4. เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักคิดเปรียบเทียบและตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว สิ่งใดควรทำ สิ่งใดควรงดเว้น

การจัดการเรียนการสอน เป็นกระบวนการสำคัญในการให้การศึกษา ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็นด้วยตนเอง ได้ร่วมกิจกรรมชุมชนมากขึ้น ส่งเสริมปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างจริงจัง เพื่อมิให้ผู้เรียนถูกละทิ้งท้องถิ่นของตนเอง สุรชาติพิศ ศรีสร, (2543 อ้างถึงใน อวย เกตุสิงห์, 2513, หน้า 128-129) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการสอนจริยธรรมว่าควรคำนึงถึงหลักสำคัญ 5 ประการ คือ

1. ต้องใช้วิธีการสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ การที่จะสอนโดยใช้จดหรือท่องจำ จะได้ผลแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น วิธีเร้าหรือความสนใจก็ต้องเลือกให้เหมาะสมกับวัยและระดับความรู้ของผู้เรียนด้วย

2. ต้องมีการแสดงประโยชน์และโทษของการปฏิบัติให้ผู้เรียนเห็นจริงเห็นจังเท่าที่จะทำได้มิใช่การอ้างขึ้นมาลอย ๆ โดยที่ผู้เรียนไม่เข้าใจและไม่เป็นด้วยกับข้ออ้างนั้น

3. ควรสอนเรื่องให้ผู้เรียนสามารถรับรู้และปฏิบัติตามได้หากเรื่องที่สอนยากเกินไป ผู้เรียนไม่สามารถเข้าใจหรือปฏิบัติได้การสอนนั้น ๆ ก็ยอมสูญเปล่า

4. ควรให้มีการปฏิบัติประกอบการสอนไปด้วย ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจะคิดเป็นนิสัยฝังอยู่ในตัวของผู้เรียนต่อไปเป็นเวลานานและยังเป็นแนวทางที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงอีกด้วย

5. ควรถือว่าการสอนต้องทำอยู่ตลอดเวลา มิใช่เฉพาะแต่เรียนตามตารางสอนเท่านั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนต้องช่วยกันทั้งครู และผู้ปกครองเมื่อใดเห็นเด็กประพฤติไม่ถูกต้องต้องดักเตือนและแนะนำการปฏิบัติที่ถูกต้องให้ทุกครั้ง

ประสาร ทองภักดี (2520, หน้า 22) ได้เสนอแนะหลักการสอนของพระพุทธเจ้าไว้

8 ประการ ดังนี้

1. ต้องรู้จักบุคคลที่สอนก่อน
2. ต้องเลือกสิ่งที่จะสอนให้เหมาะสมกับบุคคล
3. สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม
4. สอนจากสิ่งที่เห็นได้ง่าย ไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก
5. สอนจากสิ่งที่รู้แล้ว ไปถึงสิ่งที่ยังไม่รู้
6. สอนด้วยอุปมาอุปมัยหรือเปรียบเทียบ
7. สอนโดยใช้อุปกรณ์การสอน ซึ่งแยกออกเป็น 3 อย่าง คือ
 - 7.1 ใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปกรณ์
 - 7.2 ใช้ภาพนิมิตเหมือนฉายภาพยนตร์
 - 7.3 ใช้วิธีให้ทดลองด้วยตนเอง
8. สอนโดยการสาธิตให้ดูหรือทำตัวอย่างให้ดู

หลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาผู้เรียน

หลักพุทธธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามีหลายหมวดหมู่และหลายระดับ ทั้งที่เป็น สัจธรรมเบื้องต้น เบื้องกลางและเบื้องปลาย มีทั้งส่วนที่เรียกว่า โลกียธรรมและโลกุตระธรรม ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป หลักพุทธธรรมแต่ละหมวดหมู่และแต่ละระดับต่างก็มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนที่เป็นพุทธมามกะตามระดับขั้นแห่งการปฏิบัติ

พระราชชัยกวี (2509, หน้า 86-88) เห็นว่าหลักพุทธธรรมคือน้ำที่ที่มนุษย์จะต้องทำ ให้ถูกตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกและตรงตามหน้าที่ของแต่ละคนทั้งนี้ เพื่อความอยู่รอดของชีวิต ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และเผ่าพันธุ์ หลักธรรมที่จัดเป็นหน้าที่ของมนุษย์ได้แก่ ศีล สมาน และปัญญา ส่วนพระราชมุนี (2529, หน้า 32-34) เห็นว่าหลักธรรม

เพื่อพัฒนาคุณศัพท์หรือเยาวชนและประชาชนได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา สัมปยุตตยะ
 สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธรรมานุวัตรปฏิบัติ ศรัทธา สุตะ จาคะ และปัญญา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2527, หน้า 66-82)

ทรงจัดหมวดหมู่และระดับหลักธรรมให้เหมาะสมแก่การประพฤติปฏิบัติของบุคคลทุกระดับชั้น
 ทุกเพศและทุกวัยเรียกว่า นวโกวาท ภาค คิปปิปฏิบัติ ได้แก่หมวดธรรมดังต่อไปนี้ กรรมกิลเลศ 4
 อบายมุข 4 อบายมุข 6 ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 สัมปรายิกัตถประโยชน์ 4 มิตตปฏิรูป 4
 มิตเรแท้ 4 สังคหัตถ 4 สุขของคฤหัสถ์ 4 อธิธัมมธรรม 4 ประโยชน์แก่การถือโภคทรัพย์ 4
 ศีล 5 ธรรม 5 มิจฉาฉิชา 5 สมบัติของอุบาธกอุบาธิกา 5 และทิส 6

สมบุรณ์ สุขสำราญ (2529, หน้า 52-56) เห็นว่าหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
 ที่สำคัญและจำเป็นในการปลูกฝังให้เยาวชนและประชาชนเป็นพลเมืองดีของชาติ และช่วยควบคุม
 พฤติกรรมของสังคมได้แก่ ศีล 5 ธรรม 5 พรหมวิหาร 4 สังคหัตถ 4 นาถกรรมธรรม 10
 สารานิยธรรม 6 อธิปไตย 3 ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4 สังวัตตนิกธรรม 4 และ ขลอ อุทกภาณ (2512, หน้า 115-119) เห็นว่า หลักธรรมที่จำเป็นในการประพฤติปฏิบัติให้เกิดสันติสุขได้แก่
 เบญจศีล เบญจธรรม สังคหัตถ 4 โลกธรรม 8 และอธิธัมม 4

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมรายวิชาสังคมศึกษาในหลัก
 สูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ลงวันที่ 2 ธันวาคม 2525 ได้ให้นักเรียนระดับมัธยม
 ศึกษาตอนต้นเรียนหลักพุทธธรรม ดังนี้ ศีล 5 ธรรม 5 อธิธัมม 4 ทิส 6 สังคหัตถ 4 โอวาท 3
 สติสัมปชัญญะ พละ 5 อบายมุข 4 พรวาธธรรม 4 โลกपालธรรม 4 กุศลกรรมบถ 10
 ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 สัมปยุตธรรม 7 พรหมวิหาร 4 และไพญญ์ 2

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการเพิ่มเติมรายวิชาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย
 พุทธศักราช 2524 ลงวันที่ 6 มกราคม 2527 กำหนดให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
 ได้เรียนหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามหัวข้อ ดังนี้ พละ 4 อริยวัชชี 5 ธรรมอันเป็นอุดม
 มงคลสำหรับผู้ปฏิบัติ สมานิ หลักธรรม ธรรมอันเป็นอุดมมงคลสำหรับบุคคลในสังคม
 สารานิยธรรม 6 อุปริหานิยธรรม 7 อคติ 4 ทศพิทธาธรรม ธรรมอันเป็นอุดมมงคล
 สำหรับพุทธศาสนิกชน และปัญญา

ส่วนหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้ให้นักเรียนระดับประถมศึกษา
 เรียนจริยศึกษารวม 30 หัวข้อ ตลอดเวลา 6 ปี คือ เมตตากรุณา ไม่โลภและไม่ขโมย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
 และเสียสละ ไม่ละเมิดของรักผู้อื่น ความพอดี ไม่พูดเท็จ มีสิ่งจะและจริงใจ ไม่โกงและเสพ
 สิ่งเสพติดให้โทษ มีสติสัมปชัญญะ มีเหตุผล ละอายและเกรงกลัวต่อการทำชั่ว ความเพียร
 ความอดทนอดกลั้น กล้าหาญ กตัญญูกตเวที สุจริต สมานิ ไม่เห็นแก่ตัว ความประณีตถ้วน

ความรับผิดชอบ ไม่อคติ มีระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา ความสามัคคี วัฒนธรรม ความจงรักภักดี และการแก้ไขข้อบกพร่อง

สรุปได้ว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมชาติของชีวิต ซึ่งสอนถึงวิธีการครองชีวิตหรือดำเนินชีวิตให้อยู่ได้อย่างสันติสุข สามารถประยุกต์หลักธรรมใช้แก้ปัญหา การดำรงชีวิต ปัญหาสังคม ตลอดจนปัญหาของประเทศชาติได้ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ หลักพุทธธรรมเป็นหลักการสร้างคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร รู้จักประหยัด มีความเรียบง่าย ฝั่สันติมีศีลธรรม เพื่อแผ่ความรัก ความปรารถนาดี และปราศจากความเห็นแก่ตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักเบญจศีลและเบญจธรรม เป็นหลักสันติภาพของมนุษย์

แนวคิดและหลักการการเผยแผ่หลักพุทธธรรม

การเผยแผ่หลักพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกคน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2527, หน้า 29-30) ทรงเสนอหลักการการเผยแผ่หลักพุทธธรรมตามแนวพุทธศาสนาไว้ 3 ประการดังนี้

1. สอนให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น
2. สอนให้ผู้ฟังตรงตามให้เห็นจริงได้
3. สอนให้ผู้ปฏิบัติตามได้รับประโยชน์โดยสมควรแก่การปฏิบัติ

กรมการศาสนา (ม.ป.ป., หน้า 4-5) ให้ความเห็นว่าการเผยแผ่หลักพุทธธรรม จะต้องยึดหลักความเคารพบูชาและนับถือในพระรัตนตรัย ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักพุทธธรรม และศึกษาพุทธศาสนาให้รู้จริง รู้แท้และเผยแผ่ให้ศาสนิกชนของศาสนาอื่นได้รู้ เข้าใจ และปฏิบัติตามได้ ทั้งนี้โดยยึดแนวทางและวิธีการดังนี้

1. ส่งเสริมและสนับสนุนการบรรพชาอุปสมบทที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และกฎมหาเถรสมาคม
2. ส่งเสริมการเข้าวัด ให้ทาน สมาทานศีล และฟังธรรม
3. ส่งเสริมการแสดงธรรมที่สถานศึกษาหรือที่หน่วยงาน
4. ส่งเสริมและสนับสนุนการละเว้นอบายมุขและการประพฤติก้าว
5. ดำเนินการเผยแผ่ภายใต้การนำหรือแนะนำของวัดหรือคณะสงฆ์ โดยละเว้นการกล่าวร้าย ดูหมิ่นหรือกิริยาที่ไม่สมควร

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ (2526, หน้า 151-152) เสนอว่าในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม เพื่อประชาชน เกิดศรัทธาและตั้งมั่นอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ควรยึดหลักการต่อไปนี้

1. อบรมสั่งสอนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม และให้เข้าใจเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยถูกต้อง

2. อบรมสั่งสอนและแนะนำให้รู้ เข้าใจและปฏิบัติตามหลักศาสนพิธีโดยถูกต้อง

3. หาอุบายสกัดกั้นมิให้สัทธัมมปฏิรูปเกิดขึ้น

4. ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม

สรุปได้ว่า การเผยแพร่หลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกคน ซึ่งการเผยแพร่นั้นต้องยึดหลักการ และวิธีการที่เหมาะสม

สภาพของสถานศึกษา

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 15) สรุปว่า สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น มีวัฒนธรรมแสวงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพของสถานศึกษาจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ คือ

1. สัมปฐิสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้ชิดคนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูลมีสื่อที่ดี
2. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี
4. รัมมานุรัมมปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม

ปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน

อีกนัยหนึ่ง พระมหาบุญชู สุขมาโลและคณะ (2542, หน้า 38-43) กล่าวว่า วุฒิ หรือ วุฒิธรรม คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญอกงาม มี 4 ประการดังต่อไปนี้

1. สัมปฐิสังเสวะ คบหาสัตบุรุษ, เสวนาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ
2. สัทธัมมัสสวนะ ฟังธรรม, เอาใจใส่เล่าเรียน, หาความรู้จริง
3. โยนิโสมนสิการ ทำในใจโดยแยบคาย, คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี
4. รัมมานุรัมมปฏิปัตติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลัก

คือ ให้สอดคล้องพอดีตามขอบเขตความหมาย และวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่น ๆ นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและไตร่ตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักความมุ่งหมายของสิ่งนั้น

ธรรมหมวดนี้ในบาลีที่เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อปัญญาวุฒิ คือ เพื่อความเจริญอกงามแห่งปัญญา

พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงว่าธรรม 4 ข้อนี้ เป็นไปเพื่อได้ปัญญา เป็นไปเพื่อปัญญาอกงาม เป็นไปเพื่อปัญญาไพบุลย์ และทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่าธรรม 4 ประการนี้เป็นไปเพื่อ

“ความเจริญแห่งปัญญา” “เป็นอุปการะมากแก่มนุษย์” (พหุการธรรม) และทรงแสดงว่าธรรม 4 ข้อนี้ว่าเป็นไปเพื่อความเป็นโศกานัน สกทาคามี อนาคามี และอรหัต โดยให้ชื่อว่า “โศกาปัตติยัคะ” แล้วยังปรากฏ คำสนทนาระหว่างมคัณทียะ กับพระพุทธเจ้า ซึ่งทำให้เห็นถึงความสำคัญของธรรม 4 ข้อนี้ ตัวอย่าง

มคัณทียะ: ข้าพเจ้าก็เลื่อมใสต่อท่านพระสมณโคดมอย่างนี้แล้ว ท่านพอจะทรงช่วยแสดงธรรมให้ข้าพเจ้าลุกขึ้นจากอาสนะนี้โดยหายมืดบอดได้ไหม ?

พระพุทธเจ้า: มคัณทียะ ถ้าอย่างนั้น ท่านพึงคบหาสัตตบุรุษทั้งหลาย เพราะเมื่อท่านคบหาสัตตบุรุษท่านจักได้สัจฉิธรรม เมื่อท่านได้สัจฉิธรรมท่านก็จักปฏิบัติธรรมถูกหลัก เมื่อท่านปฏิบัติธรรมถูกหลัก ท่านก็จักรู้ได้เองเห็นได้เองทีเดียวว่า โรค (ทางจิต) ฝัร้าย (ในใจ) ครที่คอยทิ่มแทงใจเหล่านี้คือ โรค ฝัร้าย ครแทงใจ จะดับไปได้ ณ ที่นี้ คือ เพราะอุปาทานของเรานั้นดับไป ภพก็ดับ ฯลฯ ความโศก ความคร่ำครวญความทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจก็จะดับไป ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมด ก็จะมีได้ด้วยประการฉะนี้

พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ที่ได้รับจากการคบสัตตบุรุษ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อาศัยสัตตบุรุษแล้ว พึงหวังอานิสงส์ 4 ประการ ได้กล่าวคือ จะเจริญด้วยศีล อย่างอริยะ จะเจริญด้วยสมาธิอย่างอริยะ จะเจริญด้วยปัญญาอย่างอริยะ จะเจริญด้วยวิมุตติอย่างอริยะ” และทรงแสดงถึงเหตุผลที่ควรคบบัณฑิต (กัลยาณมิตร) ไว้ว่า “ลูกก่อนภิกษุบุคคล ผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามาก ในโลกนี้ ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนคน ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เมื่อจะคิดย่อมคิดแต่การอันเป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ตน คิดการอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น คิดการอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งสองฝ่าย คิดการอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว อย่างนี้แล จึงจะชื่อว่า เป็นบัณฑิตมีปัญญามาก และทรงสรุปความธรรมทั้ง 4 ข้อไว้ดังนี้

“ลูกก่อนสัตตบุรุษ ก็คือ การมีกัลยาณมิตร, สัตตบุรุษแลกัลยาณมิตรอย่างสูงสุดก็คือ พระพุทธเจ้า การเสวนาสัตตบุรุษ หรือการมีกัลยาณมิตร นำไปสู่ปรีดีโศกที่ดี คือ การได้สัจฉิหรือเรียนรู้ธรรมอันได้แก่ หลักความจริงและความดีงามที่แท้ เรียกว่า ธรรม โยนิโสมนสิการต่อพระธรรมและตามพระธรรมนั้น ทำให้เกิดกุศลธรรมและปัญญาที่เข้าใจสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามเป็นจริง พร้อมทั้งทำให้ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมาย เมื่อปฏิบัติถูกหลักก็ทำให้บรรลุผล คือ ประจักษ์แจ้งโศกาปัตติผล เป็นต้น ตลอดจนถึงอรหัตผล”

พระพุทธองค์ทรงแสดงความหมายของโยนิโสมนสิการว่า โดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา

(ไวพจน์ของมนสิการ คือ อาวัชชา อาโศก สมันนาหาร ปัจจเวกขณ เมื่อรวมเข้าเป็น โยนิโสมนสิการ ท่านแปลสืบ ๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยกคาย การทำในใจโดยแยกคายนี้ มีความหมายแค่นี้เพียงใด คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาได้ไขความไว้โดยวิธีแสดงไวพจน์ให้เห็น ความหมายแยกเป็นแง่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. อุปายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกบัสจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวลักษณะ และสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2. ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตาม แนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ไขว่คว้าเวียนวนคิดพันเรื่องนี้ ที่นี้ เดียวแต่ลืดอกออกไป เรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นชิ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถ ที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่าง มีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณา สืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ ถึงถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหาวคกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณา ที่ทำให้สติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคงเป็นต้น

วิธีโยนิโสมนสิการเท่าที่พบในบาลี พอประมวลเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะ ที่เป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอทัปปปัจจัยตา หรือคิดตามหลัก ปฏิจจนูปบาท จัดเป็นวิธีโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน ดังจะเห็นว่าบางครั้งท่านใช้บรรยาย การตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า วิธีนี้กล่าวตามบาลีพบแนวปฏิบัติ ดังนี้

1.1 คิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ โดยอริยสาวกโยนิโสมนสิการการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน จึงเกิดขึ้นพร้อมกันว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”

1.2 คิดแบบสอบสวน หรือตั้งคำถาม เช่น ที่พระพุทธเจ้าพิจารณาว่า “เรานั้นได้ มีความคิดว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ? ลำดับนั้น

เพราะเราโยนิโสมนติการจึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่า เมื่อตัณหาเมื่ออยู่ อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะตัณหา เป็นปัจจัย; ลำดับนั้น เราได้มีความคิดว่า เมื่ออะไรเมื่ออยู่หนอ ตัณหาจึงมี ตัณหาเพราะอะไร เป็นปัจจัย ? ลำดับนั้น เพราะเราโยนิโสมนติการ จึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่า เมื่อเวทนาเมื่ออยู่ ตัณหาจึงมี ตัณหาเพราะเวทนาเป็นปัจจัย ฯลฯ”

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มอง และให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้ เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่น ในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัจวัชบุคคลเป็นเพียงการประชุมกันเข้าองค์ประกอบ ต่าง ๆ ที่เรียกว่าขันธ 5 และขันธ 5 แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก การพิจารณาเช่นนี้ ช่วยให้เราเห็นความเป็นอนัตตา

ตัวอย่างการใช้ความคิดแนวนี้นี้ในบาลี พึงเห็นดังนี้

“เพราะคุณส่วนประกอบทั้งหลายเข้า จึงมีศัพท์ว่าธมมโค เมื่อขันธทั้งหลายเมื่ออยู่ สมมติว่าสัตว์ จึงมีฉันทัน” “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ช่องว่าง อาศัยเครื่องไม้ เถาวัล คินฉาบ และ หูยวมงล้อมเข้าล้อมถึงความนับว่าเรณู ฉันทัน ช่องว่าง อาศัยกระดูก เอ็น เนื้อ และหนังแฉกล้อมแล้ว ย่อมถึงความนับว่ารูป ฉันทัน เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ การรวมเข้า การประชุมกัน การประมวลเข้าด้วยกันแห่งอุปาทานขันธ 5 เหล่านี้ เป็นอย่างนี้”

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทัน ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็น สิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประชุมกัน จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ธรรมดาที่ว่ามัน ได้แก่ อาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยประชุมกัน เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เป็นอนิจจัง

วิธีคิดแบบสามัญลักษณะนี้แบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน

ขั้นที่หนึ่ง คือรู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจวางท่าทีต่อสิ่งทั้งหลาย โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าทีแห่งปัญญา ท่าทีแห่งความเป็นอิสระ ไม่ถูกมัดตัว แม้เมื่อประสบการณ์ที่ไม่ปรารถนาหรือมีเรื่องราวไม่น่าพึงใจเกิดขึ้นแล้ว คิดขึ้นได้ว่าสิ่งนั้น ๆ เหตุการณ์นั้น ๆ เป็นไปตามคติธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน คิดได้อย่างนี้ ก็เป็นท่าทีแห่งการปลดปล่อยตัวขึ้นได้ หายจากความทุกข์ หรืออย่างน้อยก็ทำให้ทุกข์นั้นบรรเทาลง หรือเมื่อประสบการณ์มีเรื่องราวเช่นนั้นเกิดขึ้น เพียงตั้งจิตสำนึกขึ้นได้ในเวลานั้นว่า เราจะมอง ตามความเป็นจริง ไม่มองตามความอยากให้เป็นอย่างนั้นหรืออยากไม่ให้เป็นอย่างนั้น การที่จะเป็นทุกข์ก็ผ่อนคลาย

ลงได้ทันที เพราะเปลื้องตัวเป็นอิสระได้ ไม่เอาตัวเข้าไปให้ถูกกดถูกบีบ (ความจริงคือไม่สร้างตัวตนขึ้นให้ถูกกดถูกบีบ)

ขั้นที่สอง คือแก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา ด้วยรู้เท่าทัน เป็นอิสระไม่ถูกมัดตัว กล่าวคือ เมื่อรู้อยู่แล้วว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยขึ้นต่อเหตุปัจจัย เราต้องการให้มันเป็นอย่างไร ก็ศึกษาให้รู้เข้าใจเหตุปัจจัยทั้งหลายที่จะทำให้มันเป็นไปอย่างนั้น แล้วแก้ไข ทำการจัดการที่ตัวเหตุปัจจัยเหล่านั้น เมื่อทำเหตุปัจจัยพร้อมบริบูรณ์ที่จะทำให้มันเป็นไปอย่างนั้นแล้ว ถึงเราจะอยากหรือไม่อยาก มันก็จะต้องเป็นไปอย่างนั้น เมื่อเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้เป็น ถึงเราจะอยากหรือไม่อยาก มันก็จะไม่เป็นไปอย่างนั้น กล่าวสั้นคือ แก้ไขด้วยความรู้และแก้ที่ตัวเหตุปัจจัย ไม่ใช่แก้ด้วยความอยาก เพียงแต่กำหนดรู้ความอยากของคน และกำหนดรู้เหตุปัจจัย แล้วแก้ไข กระทำการที่เหตุปัจจัย เมื่อปฏิบัติอย่างนี้ ก็ถอนตัวเป็นอิสระได้ ไม่ถูกความอยากพาตัว (ความจริงคือสร้างตัว) เข้าไปให้ถูกกดถูกบีบ เป็นการปฏิบัติที่ทั้งได้ผลดีที่สุด และตนเองก็ไม่เป็นทุกข์ การปฏิบัติตามวิธีแบบที่ 3 ในขั้นที่สองนี้ สัมพันธ์กับวิธีคิดแบบที่ 4 ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า กล่าวคือ ใช้วิธีคิดแบบที่ 4 มารับช่วงต่อไป

4. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือคิดแบบแก้ปัญหา เรียกตามไวยาหารทางธรรมได้ว่าวิธีแห่งความดับทุกข์จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่ง เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด บาลีที่พึงอ้างในข้อนี้มีความสั้น ๆ ดังนี้

“ภิกษุ! นั้นย่อมมนสิการโดยแยกคาย (โยนิโสมนสิการ) ว่าทุกข์คือ ดังนี้, ย่อมมนสิการโดยแยกคายว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์คือดังนี้, ย่อมมนสิการโดยแยกคายว่า ความดับแห่งทุกข์ คือดังนี้, ย่อมมนสิการโดยแยกคายว่า ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์ คือดังนี้ เมื่อเรอมนสิการโดยแยกคายอยู่อย่างนี้ ตั้งโยชน์ 3 อย่างคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ย่อมถูกละเสียได้ ฯ

วิธีคิดแบบอริยสัจจ์นี้มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

4.1 เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ จัดเป็น 2 คู่ คือ

คู่ที่ 1 ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหา เป็นสถานการณ์ที่ประสบซึ่งไม่ต้องการ สมุทัยเป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไข จึงจะพ้นจากปัญหาได้

คู่ที่ 2 นิโรธเป็นผลเป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมายซึ่งต้องการจะเข้าถึง มรรคเป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องการกระทำในการแก้ไขสาเหตุ เพื่อบรรลุจุดหมายหรือภาวะสิ้นปัญหาอันได้แก่ความดับทุกข์

4.2 เป็นวิธีคิดที่ตรงจุดตรงเรื่อง ตรงไปตรงมา มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำต้องปฏิบัติ ต้องเกี่ยวข้องกับชีวิต ใช้แก้ปัญหา ไม่ฟุ้งซ่านออกไปในเรื่องฟุ้งเพื่อที่กลัวว่าคิดเพื่อสนองตัณหา มานะ ทิฎฐิ ซึ่งไม่อาจนำมาใช้ปฏิบัติ ไม่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา

5 วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการ และความมุ่งหมาย คือพิจารณา ให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรม กับอรรถหรือหลักการกับความมุ่งหมาย

6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นเน้นครบทั้งอัสสาทะอาทีนวะ และนิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งการยอมรับความจริง ตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย

7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้กับคุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา คือการใช้สอย หรือบริโภคเป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้ กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจ แล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 และวัตถุประสงค์อันยวดยานความสะดวกต่าง ๆ

8. วิธีคิดแบบอุปมาอุปไมยหรือคุณธรรม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศลหรือ คิดแบบกุศลาภานา เป็นวิธีคิดในแนวสะกิดก้นหรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อ ปฏิบัติระดับต้น ๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญของงานแห่งกุศลธรรม และสร้างเสริมสัมมาทิฎฐิ ที่เป็นโลกิยะ

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ความจริง วิธีคิดแบบที่ 9 นี้ เป็นเพียงการมองอีกด้านหนึ่งของการคิดแบบอื่น ๆ จะว่าแทรกหรือคลุมวิธีคิด แบบก่อน ๆ ที่กล่าวมาแล้วก็ได้ แต่ที่แยกออกมาแสดงเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก ก็เพราะมีแง่ที่ควรทำ ความเข้าใจพิเศษและมีความสำคัญ โดยลำพังตัวของมันเอง

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท ความจริงวิภาษวาทไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือ การแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การคิดกับการพูดเป็นกรรม ไกลัดชิดกัน ที่สุด ก่อนจะพูดก็ต้องคิดก่อน สิ่งที่ถูกกล่าวอ้างสำเร็จมาจากความคิดทั้งสิ้น ในทางธรรมก็แสดง หลักไว้ว่า วชิสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งคำพูด) ได้แก่ วิตกและวิจาร ดังนั้นจึงสามารถกล่าวถึง วิภาษวาทในระดับที่เป็นความคิดได้

สรุป การเรียนการสอน ผู้บริหารสถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือ จัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอน อย่างชัดเจนต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ โดยการจัดหลักสูตรสถานศึกษา มีการกำหนดคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขา การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้น

ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้ ประสานร่วมมือกับวัด คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระศาสนา

4. บรรยายภาพและปฏิสัมพันธ์

สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 20) ได้สรุปว่า สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพ อ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

การจัดบรรยากาศและการเสริมสร้างศรัทธา

การสอนพระพุทธศาสนาเป็นการสอนโดยเริ่มที่ “ใจ” ของมนุษย์มีความจำเป็นที่ต้องเร้าความสนใจใฝ่รู้ให้เกิดความตั้งใจเรียนรู้และนักเรียนมีความ “จับใจ” ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จนเกิดความมั่นใจที่จะนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดความไพบูรณ์แก่ชีวิต และสังคม

ครูสามารถจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาทั้งภายใน และภายนอกห้องเรียน บรรยายภาพของการเรียนการสอนควรมีลักษณะดังนี้

1. มีสภาพแวดล้อมที่สะอาด สงบ ปลอดภัย ใกล้เคียงธรรมชาติ
2. วัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์การเรียน สามารถเคลื่อนย้ายปรับเปลี่ยนได้และส่งเสริมการเรียนรู้ใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่า

3. บรรยายภาพของการเรียนการสอนประกอบด้วย

- 3.1 ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และระหว่างเพื่อนนักเรียน
- 3.2 กระบวนการเรียนการสอนมีความร่าเริงเบิกบาน นักเรียนมีความกล้า ในการแสดงความคิดเห็นและเปลี่ยนประสบการณ์

3.3 นักเรียนได้ประจักษ์และยอมรับความรู้ ความจริงใจพุทธธรรมด้วยการเห็นตัวอย่าง ได้ฝึกคิดพิจารณา ฝึกปฏิบัติ และเห็นผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง

การเสริมสร้างศรัทธา เป็นกระบวนการสร้างความรู้สึกลึกเลื่อมใส และเชื่อมั่น ในคุณของพระรัตนตรัยและความเชื่อมั่นที่เกิดจากการเรียนพระพุทธศาสนามี 3 องค์ประกอบ คือ

1. เชื่อมั่นว่าหลักสูตรพระพุทธศาสนาเป็นความจริง ความดีจริงและความงามที่แท้จริง
2. เชื่อมั่นว่าการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา ย่อมเกิดผลที่มีคุณค่าที่แท้จริง

แก่ชีวิต

3. เชื่อมั่นว่าการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นการเรียนศาสตร์ที่มีเหตุผลสามารถใช้ปัญญาพิสูจน์ให้เห็นจริงได้

การสร้างเสริมศรัทธา เกิดขึ้นได้จากการที่ครูบาเพ็ญคนเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ สร้างแรงจูงใจใฝ่รู้แก่นักเรียนมีบุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่เหมาะสมและปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนของตนอยู่เสมอ ศรัทธานั้นเกิดขึ้นควบคู่กับปัญญา การสอนพระพุทธศาสนาให้เกิดศรัทธาพร้อมกับการเรียนรู้คิดอย่างมีเหตุผลจึงมีหลักการและพฤติกรรมการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการทางปัญญาและสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมไทยด้วย

สรุป บรรยายากศและปฏิสัมพันธ์ ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา ส่งเสริมปัญญา มีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส ครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน โดยมีความเมตตากรุณาต่อกัน ลด ละ เลิกอบาฆมุข

5. การบริหารจัดการ

สำนักพัฒนาวัดกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 21) ได้สรุปว่า สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวมบางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธมีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาคุณธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมาคือการ ดูแลสนับสนุนใกล้ชิดด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและ

งานดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท 4 และหลักปัญญารธรรมคือ ความสันโดษในกุศลธรรมและความไม่ย่อท้อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป คือ ขึ้นประเมินผลและ เผยแพร่ผลการดำเนินงาน

จึงหะก้าการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบ ต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

ขั้นเตรียมการ: ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ

ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ: ที่จะป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม

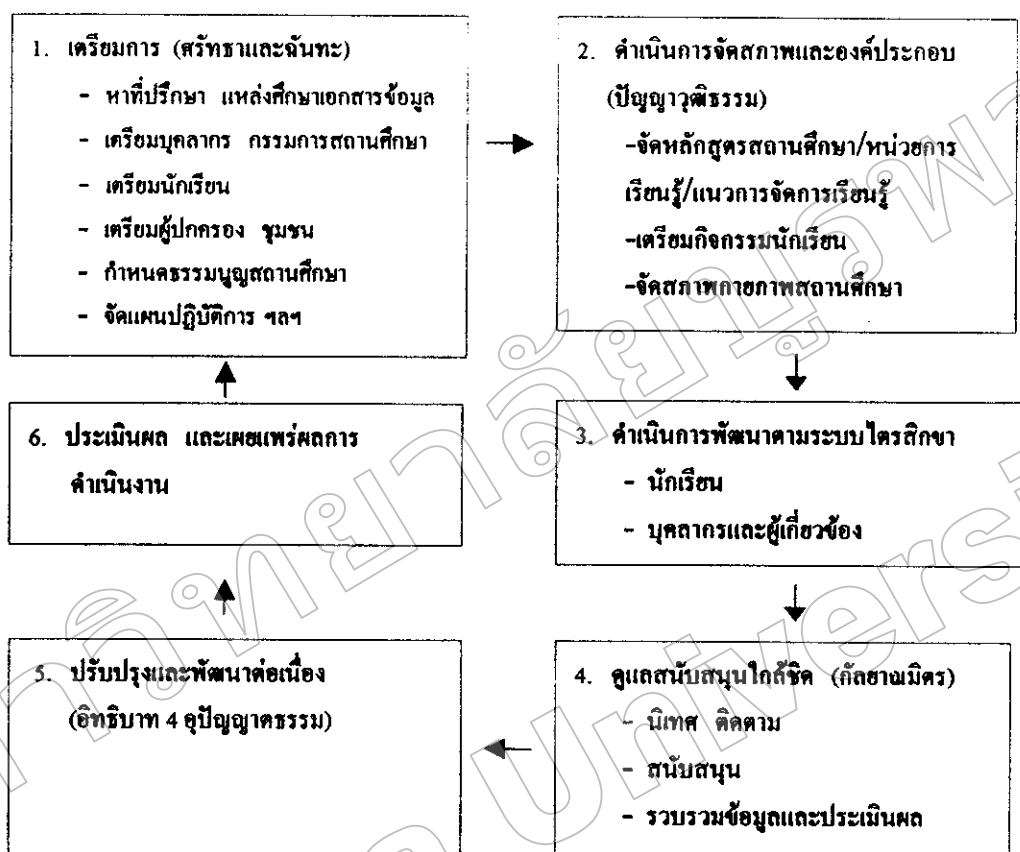
ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบ ไตรสิกขา: ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด: ที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร

ขั้นปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง: ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้นๆ ด้วยหลักอิทธิบาท 4 และอุปปัญญารธรรม

ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลดำเนินการ: ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

ขั้นตอนการบริหารจัดการแสดงดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธ โดยสังเขปมีดังนี้

1. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

1.1 การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธา ความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

1.2 การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนา

โรงเรียนวิสุทธิพรด้วยปัญญาเข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

1.3 การกำหนดเป้าหมายจุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาว ในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตาม ที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิสุทธิพรได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

2. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาธรรม 4 ประการ คือ

2.1 การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปริสสังเสวะ)

2.2 การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)

2.3 มีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)

2.4 ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือ นำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุวัตรปฏิบัติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิสุทธิพร มีตัวอย่าง เช่น

1. หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิสุทธิพรควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครู จะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

2. การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของคนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเองกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”

3. การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง” ในชีวิตประจำวัน

4. การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตร เกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

5. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในสิ่งที่กิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” เป็นเป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหาร จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นจึงบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา มาก เท่าไรจะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมในโรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดี หากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

6. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้งทรัพยากร ข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

7. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนด เพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้ว กำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุน การปรับปรุงและพัฒนาให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปญญาธรรม 2 (ความไม่สั่นโคขในกุศลธรรม และความไม่ระย่อ ในการพากเพียร) เป็นต้น

8. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึง ผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถ นำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการ อื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอ ให้ผู้เกี่ยวข้อง ขอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2547, หน้า 27-37)

จะเห็นว่า ปัญญาศึกษา เป็นการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามภาวะที่เป็นจริง โดยเน้นการมองเห็นอย่างนั้นจริง ๆ ไม่ใช่การคาดคำนวณเอาเอง แล้วกำหนดหลักความประพฤติ ของตนให้ดำรงความดี ไม่เป็นภัยต่อตนและผู้อื่น

จากสภาพการดำเนินชีวิตของสังคมไทยในปัจจุบัน เต็มไปด้วยการแข่งขัน และใช้ชีวิต ในแต่ละวันด้วยความรีบเร่ง ถึงแม้ว่าจะมีเทคโนโลยีอันทันสมัยเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวัน เพิ่มขึ้น ทำให้การดำเนินชีวิตมีความสะดวกสบายรวดเร็วและฉับไวก็ตาม แต่ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้สภาพจิตใจของคนอ่อนแอลง การครองตนให้เป็นผู้มีสติ และปฏิบัติตนให้อยู่ในศีล ธรรมให้ความสำคัญลดน้อยลง ดังนั้นรัฐบาลจึงมีความตระหนักถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นเนื่องจาก ประชาชนขาดหลักพุทธธรรมจรรยาในการกล่อมเกลาจิตใจ จึงจัดให้มีโครงการโรงเรียนวิถีพุทธขึ้น เพื่อจะได้ใช้หลักพุทธธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการกล่อมเกลาจิตใจ ผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ โดยใช้กรอบความคิด ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นในการ วิจัย

สรุป การบริหารจัดการจะเห็นได้ว่าผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาต้องร่วมกับ ผู้ปกครอง ชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งส่งเสริมปัญญาให้เข้าใจในหลักการ และ วิธีการดำเนินการ ซึ่งมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพ และ องค์ประกอบ ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง และขั้นประเมินผลเผยแพร่ผลการดำเนินการ

ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

สถานภาพในการดำรงตำแหน่งของบุคลากร โรงเรียนวิถิพุทธในภาคตะวันออก เป็นหน่วยงานทางการศึกษาที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นหน่วยงานปฏิบัติที่นำเอานโยบายของหน่วยงานระดับประเทศไปดำเนินการ เพื่อให้เกิดวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธในภาคตะวันออก จะมีประสิทธิภาพเพียงใดขึ้นอยู่กับการบริหาร โรงเรียนเป็นสำคัญ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานของโรงเรียนไปในทางที่ถูกต้อง ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนระดับใดก็ตาม จะต้องถือเป็นเกณฑ์ในการสร้างคุณภาพและมาตรฐานให้เกิดขึ้นในโรงเรียนทั่วประเทศ

โรงเรียนวิถิพุทธในภาคตะวันออกนั้น มีบุคลากรหลายฝ่ายที่มีส่วนรับผิดชอบ ตั้งแต่ระดับชาติ จนกระทั่งระดับโรงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติ ได้แก่ ผู้บริหาร ผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายต่าง ๆ ครูอาจารย์ ซึ่งเป็นตัวแทนที่ใกล้ชิดและสัมผัสกับโรงเรียนมากที่สุด ในฐานะที่ผู้บริหารเป็นผู้รับนโยบาย ควบคุม กำกับ ติดตาม และให้ดูแลให้คณะครูอาจารย์ในโรงเรียนปฏิบัติตามนโยบายที่หน่วยราชการกำหนด และครูอาจารย์ผู้นั้นเป็นผู้ปฏิบัติตามนโยบายต่าง ๆ เท่าที่ผู้บริหารซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาได้มอบหมายและแต่งตั้งให้รับผิดชอบ

ขนาดของโรงเรียน โรงเรียนวิถิพุทธในภาคตะวันออกนั้น มีขนาดแตกต่างกันไป โรงเรียนหนึ่ง ๆ จะมีขนาดใดนั้น ขึ้นอยู่กับจำนวนนักเรียน และจำนวนห้องเรียนเป็นสำคัญ ขนาดของโรงเรียนส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารงานได้มากหรือน้อยแตกต่างกันไป ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหาร โรงเรียนเป็นสำคัญ เมื่อโรงเรียนมีขนาดใหญ่ขึ้นมากเท่าใด ความซับซ้อนและกิจกรรมของโรงเรียนก็มากขึ้นตามไปเท่านั้น อาจส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพของการบริหารงานต่าง ๆ ลดต่ำลงได้ (ธงชัย สันติวงษ์, 2523, หน้า 194) โรงเรียนที่มีขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ จะได้รับการจัดสรรงบประมาณ และวัสดุ อุปกรณ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจทำให้การบริหารงานในโรงเรียนแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งโรงเรียนวิถิพุทธในภาคตะวันออก จะมีปัญหาการบริหารงานโรงเรียนเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการด้วยกัน ขนาดของโรงเรียนก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารงานโรงเรียน วิถิพุทธในภาคตะวันออก การบริหารโรงเรียนที่มีขนาดต่างกันเกี่ยวข้องโดยตรงกับความซับซ้อนและปริมาณงานของโรงเรียนเป็นประการสำคัญ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจและนำมาเป็นตัวแปรหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า ซึ่งเกณฑ์ในการแบ่งขนาดของโรงเรียนตามแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2527, หน้า 12) ที่กำหนดมีจำนวนนักเรียนไม่เกิน 180 คน ขนาดเล็ก มีนักเรียนอยู่ระหว่าง 181-539 คน ขนาดกลาง และมีนักเรียนตั้งแต่ 540 คนขึ้นไป ขนาดใหญ่

วุฒิการศึกษา เป็นระดับการศึกษาที่บุคคลได้รับ หรือสำเร็จการศึกษา จะเห็นได้ว่าบุคคลที่มีวุฒิการศึกษาสูงอาจจะมีความรู้ที่คิดต้องงาน และมีความชัดเจนต้องงานมากกว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำ บุคคลที่มีระดับการศึกษาไม่มากหากได้รับการยกย่องและยอมรับในผลงานแล้ว เขาจะเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ มีเกียรติ และพอใจในงานที่ปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้การบริหารงานโรงเรียนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และมีประสิทธิภาพสูง ดังผลการวิจัยของ สมชาย สหชัยรุ่งเรือง (2534 อ้างถึงใน อัมพรศรี เอี่ยมตระกูล, 2541) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการบริหารงานโรงเรียนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ในจังหวัดชลบุรี ที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เสนาะ มนต์วิเศษ (2543) ที่ได้ศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนที่มีวุฒิการศึกษาปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี มีการรับรู้และเข้าใจในลักษณะงานเพื่อการบริหารโรงเรียนแตกต่างกัน และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สุวิทย์ ยันอินทร์ (2541) ที่ได้ศึกษาปัญหาการบริหารงานเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว ที่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ดังนั้นตัวแปรวุฒิการศึกษา จึงเป็นตัวแปรที่น่าสนใจ เนื่องจากระดับการศึกษาของบุคคล จะทำให้มีความชัดเจนในงาน สร้างวิสัยทัศน์ในการบริหารงานโรงเรียนได้ และเกี่ยวข้องกับสภาพและการบริหารงานโรงเรียนได้แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงได้นำมาเป็นตัวแปรหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

โกมล ศิริพันธ์แก้ว (2541) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 12 ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญหาการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนมัธยมศึกษา มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลางทั้ง 6 ด้าน
2. เปรียบเทียบปัญหาในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนมัธยมศึกษา จำแนกตามสภาพของบุคลากร สถานที่ตั้งของโรงเรียน และขนาดของโรงเรียน พบว่า มีปัญหาในการจัดกิจกรรมไม่แตกต่างกันทุกด้าน แต่เมื่อจำแนกตามขนาดของโรงเรียนด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน พบว่า มีปัญหาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$)

3. แนวทางการแก้ปัญหาในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยการจัดลำดับความสำคัญ ดังนี้

3.1 ควรมีการศึกษาถึงความต้องการของโรงเรียนและชุมชนก่อนมีการวางแผนงานสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

3.2 ควรมีการประสานสัมพันธ์กับกรรมการปฏิรูปโรงเรียนในการสร้างและเผยแพร่เกียรติประวัติของโรงเรียน

3.3 โรงเรียนควรมีการจัดทำโครงการในการให้บริการแก่ชุมชน ไร่อย่างชัดเจน

3.4 ควรมีการกำหนดแผนในการพัฒนาชุมชน ไร่อย่างชัดเจน ทั้งแผนระยะสั้นและระยะยาว

3.5 ควรมีการจัดทำแผนการดำเนินการขอความร่วมมือจากชุมชนทั้งระยะสั้นและระยะยาว

3.6 ควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบการประเมินผลงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ไร่อย่างชัดเจน

ชีชาวล เปานาเรียง (2539) ศึกษาปัญหาการใช้หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ของครูประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกาฬสินธุ์ ในด้านการจัดทำแผนการสอน ด้านการวัดผลประเมินผลการเรียน ด้านการใช้สื่อการสอน และด้านการจัดกระบวนการเรียนการสอน พบว่า ปัญหาทั้งในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง และในการศึกษาเปรียบเทียบ พบว่า ไม่แตกต่างกันทั้งโดยรวมและรายด้าน

ดำรง ศิริภักดี (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาปัญหาและสาเหตุของปัญหาการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตและนอกเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 12 ทั้ง 9 ด้าน ซึ่งผลวิจัยพบว่า ปัญหาการบริหารงานวิชาการมีความสอดคล้องกัน 5 ด้าน คือ ด้านการเรียนการสอน ด้านการจัดครูเข้าสอนแทน ด้านการจัดตารางการเรียนการสอน ด้านจัดกิจกรรมนักเรียนและด้านการนิเทศการศึกษาส่วนอีก 4 ด้านที่ไม่สอดคล้องกัน คือ ด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ ด้านการจัดแผนการเรียน ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล

ส่วนข้อเสนอแนะในการบริหารงานวิชาการ ด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ ด้านการเรียนการสอน ด้านการจัดแผนการเรียน ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านกิจกรรมนักเรียน ด้านการนิเทศการศึกษา และด้านการวัดผลประเมินผลสอดคล้องกัน สำหรับด้านการจัดตารางการเรียนการสอน และด้านการจัดครูเข้าสอนแทนแตกต่างกัน

นัฐยาพร คุณดี (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพการจัดตั้งแวดล้อมในโรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว. ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการจัดตั้งแวดล้อมในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสระแก้ว โดยรวมอยู่ในระดับมาก

2. สภาพการจัดตั้งแวดล้อมในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสระแก้ว โดยรวมจำแนกตามขนาดโรงเรียนแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ภททิณี เพ็งบุปผา (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียนกับชุมชนในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ผลการวิจัย พบว่า ผู้บริหารโรงเรียน และประธานกรรมการการศึกษาโรงเรียน โดยภาพรวมและรายด้านมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และมีความคิดเห็นต่อปัญหาการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไม่แตกต่าง

เขาวดี คีวงกุล (2547) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพ ปัญหาและและการบริหารงาน การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา นครศรีธรรมราช. ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการบริหารงานการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

2. ปัญหาการบริหารงานการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช โดยรวมอยู่ในระดับน้อย

3. เปรียบเทียบสภาพการบริหารงานการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาของโรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช โดยรวมจำแนกตามตำแหน่ง วุฒิการศึกษา และเขตพื้นที่การศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) ส่วนจำแนก ตามประสบการณ์และขนาดของโรงเรียนแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

4. เปรียบเทียบปัญหาการบริหารงานการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาของโรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช โดยรวมจำแนกตามเขตพื้นที่ การศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) ส่วนจำแนกตามตำแหน่ง วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ และขนาดของโรงเรียน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

5. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพและปัญหาการบริหารงานการศึกษาระดับก่อนประถม ศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช มีความสัมพันธ์กัน ทางลบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

6. ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการบริหารงานการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครศรีธรรมราช ได้เสนอไว้ 6 ด้าน

ปราโมทย์ สิงหรวงศ์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการดำเนินงานอาคารสถานที่ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัด ผลการวิจัยพบว่า

ปัญหาการดำเนินงานอาคารสถานที่ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดนครราชสีมา มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการจัดสร้างอาคารสถานที่และด้านการบำรุงรักษาอาคารสถานที่ มีปัญหาอยู่ในระดับมาก ด้านการประเมินผลการใช้อาคารสถานที่ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการใช้อาคารสถานที่และด้านการควบคุมดูแลอาคารสถานที่ มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย เมื่อเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานอาคารสถานที่ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดนครราชสีมา จำแนกตามประสบการณ์ในการทำงานของผู้บริหาร พบว่า ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการทำงานสูง กับผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่ำ มีปัญหาการดำเนินงานอาคารสถานที่ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ทุกด้าน คือ ด้านการจัดสร้างอาคารสถานที่ ด้านการใช้อาคารสถานที่ ด้านการบำรุงรักษาอาคารสถานที่ ด้านการควบคุมดูแลอาคารสถานที่และด้านการประเมินผลการใช้อาคารสถานที่

รังสรรค์ ชื่นชม (2536, หน้า 93-94) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา 10 ผลการวิจัยพบว่า

1. โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 10 มีปัญหาการบริหารงานวิชาการโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง 5 ด้าน เรียงตามลำดับ ดังนี้ คือ ด้านการพัฒนาและส่งเสริมทางด้านวิชาการ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการประเมินผลงานวิชาการ ด้านการวางแผนงานวิชาการ ด้านการบริหารงานวิชาการ มีปัญหาอยู่ในระดับน้อย 1 ด้าน คือ ด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียน และงานทะเบียนนักเรียน

2. เมื่อพิจารณาตามลักษณะโรงเรียนและขนาดโรงเรียนพบว่าทั้งโรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา โรงเรียนนอกโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา โรงเรียนขนาดใหญ่ โรงเรียนขนาดปานกลาง โรงเรียนขนาดเล็ก มีปัญหาการบริหารงานวิชาการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกตัวแปรมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง 5 ด้าน เรียงตามลำดับดังนี้ ด้านการพัฒนาและส่งเสริมการวางแผนงานวิชาการ ด้านการบริหารงานวิชาการ ยกเว้นตัวแปรในโรงเรียนขนาดกลางที่ระดับปัญหาแต่ละด้านเรียงตามลำดับ ดังนี้ ด้านการพัฒนา และส่งเสริมทางด้านวิชาการ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวางแผนงานวิชาการ ด้านการประเมินผลงานด้านวิชา ด้านการบริหารงานวิชาการ ด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียนและงานทะเบียนนักเรียน

3. โดยภาพรวมไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างลักษณะโรงเรียนกับขนาดโรงเรียน กล่าวคือ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 10 ที่มีลักษณะโรงเรียน และขนาดโรงเรียนต่างกัน มีปัญหาการบริหารงานวิชาการ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งโดยภาพรวมและเป็นรายด้าน

วิชัย ต.วัฒนผล (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาและแนวทางแก้ไขการปฏิรูปโรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. ผลการวิจัยพบว่า

ผู้ดำเนินงานปฏิรูปโรงเรียน ในทุกเขตที่ตั้ง และผู้ดำเนินงานปฏิรูปโรงเรียน ทั้งผู้รับนโยบาย และผู้ปฏิบัติตามนโยบาย มีปัญหาการปฏิรูปโรงเรียนในระดับปานกลาง

ศิริวรรณ แผ่นผา (2536) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาการดำเนินงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 12. ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญหาในการดำเนินงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีปัญหายุ่งในระดับปานกลาง จากการพิจารณาเป็นรายชื่อ พบปัญหาอันดับแรกของแต่ละด้าน คือ ด้านการวางแผนงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามโครงการสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้านการสร้างและเผยแพร่เกียรติประวัติของโรงเรียน ได้แก่ การรวบรวมและเผยแพร่ประวัติครุภัณฑ์ของโรงเรียน ด้านการให้บริการชุมชน ได้แก่ ศึกษาปัญหาและความต้องการเพื่อทำโครงการให้บริการชุมชน ด้านการเป็นผู้นำและให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การได้รับความสนับสนุนจากชุมชนในเรื่องสถานประกอบการ และด้านการประเมินผลงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ การนำข้อมูลจากการประเมิน ผลงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมาพัฒนาการดำเนินงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

2. เปรียบเทียบปัญหาในการดำเนินงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 01

3. การแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ข้าราชการครู โรงเรียนมัศึกษามีข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาอันดับแรกของแต่ละด้านดังนี้คือ ด้านการวางแผนงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ ควรมีการสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของชุมชน และเก็บรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ ด้านการสร้างและเผยแพร่เกียรติประวัติของโรงเรียน ได้แก่ ควรจัดทำวารสารเผยแพร่ผลงานของโรงเรียน ครุภัณฑ์ และนักเรียนดีเด่นให้ชุมชนทราบภาคเรียนละ 1 ฉบับ ด้านการให้บริการชุมชน ได้แก่ คณะครู อาจารย์ ควรเข้าร่วมกิจกรรมโครงการพัฒนาท้องถิ่นในโอกาสต่าง ๆ ด้านการเป็นผู้นำ

และให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ควรร่วมมือกับผู้นำในชุมชนเพื่อพัฒนาและฟื้นฟู กิจกรรมด้านศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม ภายในชุมชน ด้านการได้รับความสนับสนุนจากชุมชน ได้แก่ ควรนำวิทยากรในท้องถิ่นมาช่วยด้านการเรียนการสอนในบางโอกาส และด้านการประเมิน ผลงานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ ควรมีการติดตามประเมินผล การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างมีระบบ

สำเนา บุญมาก (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการดำเนินงานความสัมพันธ์ระหว่าง โรงเรียนกับชุมชนในโรงเรียนประถมศึกษาอำเภอเขาตม จังหวัดตราด ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการดำเนินงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับ ปานกลางปัญหาการดำเนินงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จำแนกตามสถานภาพ การดำรงตำแหน่ง แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

สมบัติ วัฒนกุล (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการดำเนินงานตาม นโยบายปฏิรูปการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา. ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญหาการดำเนินงานตามนโยบายปฏิรูปการศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทั้ง 4 ด้าน
2. ปัญหาการดำเนินงานตามนโยบายปฏิรูปการศึกษา จำแนกตามประเภทการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียน โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนรายด้านในด้านการ ปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอน ด้านการปฏิรูปบุคลากร ด้านการปฏิรูปการบริหารจัดการ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) ส่วนด้านการปฏิรูปหลักสูตรแตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติ

การเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานตามนโยบายปฏิรูปการศึกษา จำแนกตามประเภท โรงเรียน โดยรวมและรายด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

สิทธิชัย อิ่มอ่อง (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐาน วิชาชีพในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 12. ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ของโรงเรียนที่เข้าโครงการ โดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับความสำคัญของปัญหา จากมากไปหาน้อยดังนี้ ด้านหลักสูตรและองค์ประกอบของหลักสูตร ด้านการจัดกิจกรรม การเรียน การสอน ด้านการนิเทศการสอน และด้านการวัดผลแลประเมินผล
2. ปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพในโรงเรียนมัธยมศึกษา ตอนปลายของโรงเรียนที่ไม่เคยเข้าโครงการ โดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับความ

สำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อยดังนี้ ด้านหลักสูตรและองค์ประกอบของหลักสูตร ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการนิเทศการสอน และด้านการวัดผลและประเมินผล

3. ปัญหาด้านหลักสูตรและองค์ประกอบของหลักสูตร

โรงเรียนที่เข้าโครงการมีปัญหาด้านหลักสูตรและองค์ประกอบของหลักสูตรอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย มีปัญหาระดับมาก 4 ข้อแรก ดังนี้ หนังสืออ่านประกอบที่เกี่ยวกับวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพให้นักเรียนได้ค้นคว้ามีไม่เพียงพอ หนังสือคู่มือครูวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพมีไม่เพียงพอ หนังสือแบบเรียนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพมีไม่เพียงพอและเนื้อหาและกิจกรรมที่เสนอแนะในคู่มือครูสนองความต้องการของครูได้น้อย

โรงเรียนที่ไม่เคยเข้าโครงการมีปัญหาด้านหลักสูตรและองค์ประกอบของหลักสูตรอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย มีปัญหาระดับมาก 4 ข้อแรก ดังนี้ หนังสืออ่านประกอบที่เกี่ยวกับวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพให้นักเรียนได้ค้นคว้ามีไม่เพียงพอ หนังสือคู่มือครูวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพมีไม่เพียงพอ เนื้อหา และกิจกรรมที่เสนอแนะในคู่มือครูสนองความต้องการของครูได้น้อย และหนังสือแบบเรียนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพมีไม่เพียงพอ

4. ปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

โรงเรียนที่เข้าโครงการมีปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย มีปัญหาระดับปานกลาง 4 ข้อแรก ดังนี้ วัสดุอุปกรณ์ตลอดจนเครื่องมือต่าง ๆ ที่โรงเรียนมีอยู่ขาดคุณภาพในการใช้งานให้ได้ผลดี สถานที่ใช้สอนและฝึกงานอาชีพในโรงเรียนมีไม่เพียงพอ โรงเรียนขาดวัสดุอุปกรณ์ทางด้านวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพ และนักเรียนขาดระเบียบในการใช้และดูแลรักษาอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ

โรงเรียนที่ไม่เคยเข้าโครงการมีปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย มีปัญหาระดับปานกลาง 2 ข้อแรก ดังนี้ โรงเรียนขาดวัสดุอุปกรณ์ทางด้านวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพ วัสดุอุปกรณ์ตลอดจนเครื่องมือต่าง ๆ ที่โรงเรียนมีอยู่ ขาดคุณภาพในการใช้งานให้ได้ผลดี มีปัญหาระดับปานกลาง 2 ข้อ ดังนี้ โรงเรียนขาดงบประมาณในการบำรุงรักษาอุปกรณ์ และนักเรียนขาดระเบียบในการใช้และดูแลรักษาอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ

5. ปัญหาด้านการนิเทศการสอน

โรงเรียนที่เข้าโครงการมีปัญหาด้านการนิเทศการสอนอยู่ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย มีปัญหาระดับปานกลาง 4 ข้อแรก ดังนี้ โรงเรียนไม่มีการจัดทำโครงการนิเทศช่วยเหลือครูที่ขาดประสบการณ์ในการสอนเป็นพิเศษ โรงเรียนได้ดำเนินการอบรมครูไม่เพียงพอแก่ความต้องการ โรงเรียนไม่ได้จัดให้มีศูนย์ปฏิบัติการด้านสื่อการสอนในโรงเรียน และโรงเรียนไม่มีการรายงานความก้าวหน้าหรือความรู้ที่เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับหลักสูตรให้ครูเข้าใจและดำเนินการได้ตามหลักการของหลักสูตร

โรงเรียนที่ไม่เคยเข้าโครงการมีปัญหาด้านการนิเทศการสอนอยู่ในระดับปานกลาง

เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย 4 ข้อแรก มีปัญหาระดับมาก 1 ข้อ มีปัญหาระดับปานกลาง 3 ข้อ ดังนี้ โรงเรียนได้ดำเนินการอบรมครูไม่เพียงพอแก่ความต้องการ โรงเรียนไม่มีการประชุมครูเพื่อเตรียมงานวิชาการวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพก่อนเปิดภาคเรียน โรงเรียนไม่มีการจัดทำโครงการนิเทศช่วยเหลือครูที่ขาดประสบการณ์ในการสอนเป็นพิเศษ และโรงเรียนไม่ได้จัดให้มีศูนย์ปฏิบัติการด้านสื่อการสอนในโรงเรียน

6. ปัญหาด้านการวัดผลและประเมินผล

โรงเรียนที่เข้าโครงการมีปัญหาด้านการวัดผลและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย มีปัญหาระดับปานกลาง 4 ข้อแรก ดังนี้ นักเรียนขาดความสนใจในการเรียนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพ การกรอกคะแนนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพลงใน รบ. 3-ป โดยแยกจุดประสงค์การเรียนรู้กระทำได้ยาก ครูไม่วิเคราะห์ข้อสอบเพื่อตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวัดผล และวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพมีคะแนนด้านจิตพิสัยน้อยไป เพราะเป็นงานด้านปฏิบัติ

โรงเรียนที่ไม่เคยเข้าโครงการมีปัญหาด้านการวัดผลและประเมินผลอยู่ในระดับ

ปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาจากมากไปหาน้อย มีปัญหาระดับปานกลาง 4 ข้อแรก ดังนี้ นักเรียนขาดความสนใจในการเรียนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพ การกรอกคะแนนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพลงใน รบ. 3-ป โดยแยกจุดประสงค์การเรียนรู้กระทำได้ยาก ครูไม่วิเคราะห์ข้อสอบเพื่อตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวัดผล และวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพมีคะแนนด้านจิตพิสัยน้อยไป เพราะเป็นงานด้านปฏิบัติ

7. เปรียบเทียบปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาพื้นฐานวิชาอาชีพของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ระหว่างโรงเรียนที่เข้าโครงการกับโรงเรียนที่ไม่เคยเข้าโครงการ พบว่า

ไม่แตกต่างกัน และเมื่อเปรียบเทียบปัญหาแต่ละด้านทั้งสี่ด้าน พบว่า ไม่แตกต่างกัน

งานวิจัยต่างประเทศ

ดีซอเทล (Desautel, 1978, p. 42-A อ้างถึงใน วีระ หงษ์ทวี, 2545, หน้า 47) ได้ทำการวิจัยเรื่องการรับรู้บทบาทในการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียน ในรัฐคาโกตาเหนือ สหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีความเห็นว่าใช้เวลาส่วนใหญ่ในการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน และยังคงมีความเป็นต่อไปอีกว่า ควรปฏิบัติหน้าที่ให้มากกว่าที่ปฏิบัติอยู่แล้ว และถือว่าเป็นบทบาทที่มีความสำคัญที่สุดของผู้บริหารโรงเรียน

มินูดิน (Minudin, 1987, p. 2403) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาททางวิชาการของผู้บริหาร โรงเรียนในรัฐซามาร์ มาเลเซีย พบว่า ส่วนใหญ่ผู้บริหารมีหน้าที่เป็นหลักในการประเมินผลโครงการ ของโรงเรียน สนับสนุนให้ผู้ร่วมงานมีการศึกษา และประสบการณ์เพิ่มขึ้น กำหนดวัตถุประสงค์ ของโรงเรียนอย่างชัดเจน ควบคุมโครงการและกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งหมดของโรงเรียนสอน ในระดับชั้น รู้และเข้าใจกับข้อบังคับในการเรียนรายวิชาต่าง ๆ

แมคคาธี (McCarthy, 1976, p. 705) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทการบริหารงานวิชาการ ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าหมวดวิชาและครู กลุ่มครูมีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกับผู้บริหาร โรงเรียน และผู้ช่วยฝ่ายวิชาการเกี่ยวกับบทบาทในการปฏิบัติงานวิชาการ เรื่องการสังเกตการสอน การวัดและประเมินผล การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารวิชาการ และความรับผิดชอบ ของคณะกรรมการ นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีความคิดเห็นตรงกันว่าผู้บริหารโรงเรียน ควรมีบทบาท มีความรับผิดชอบและเอาใจใส่ในการบริหารงานวิชาการให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

วิลเลียม (Williams, 1972, p. 4909-A) ได้ทำการวิจัยเรื่องงานในหน้าที่ของครู โรงเรียน มัธยมศึกษา ในรัฐอินเดียนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า ครูใหญ่ส่วนมากใช้เวลา ในการประเมินผลและการปรับปรุงการสอนน้อย ครูใหญ่ส่วนมากมักจะให้หัวหน้าสาขาวิชา และ เชื้อตามรายงานที่หัวหน้าสาขาวิชาเสนอมา การเยี่ยมห้องเรียนของครูใหญ่มีจำกัดและใช้นเวลาน้อย ส่วนมากจะแนะนำมากกว่า จะใช้วิธีฝึกอบรมครู และนักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน

แอกที (Agthe, 1978, pp. 3076-3077) ได้ทำการวิจัยเรื่องการรับรู้บทบาทและหน้าที่ ของครูใหญ่และครูในงานวิชาการ ผลการวิจัยพบว่า ครูใหญ่บริหารงานอื่น ๆ มากเกินไป ควรให้ความสำคัญในการนิเทศการศึกษาให้มากขึ้น ครูใหญ่และครูยอมรับว่า การปรับปรุง การเรียนการสอนจะต้องทำเป็นคณะและครู ครูใหญ่ จะต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้สั่งการ มาเป็นผู้ประสานงานและให้มีการทำงานเป็นคณะมากขึ้น

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นบทบาท
สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาที่จะต้องมีการวางแผน การนิเทศ ติดตาม ประเมินผล และ
การปรับปรุงพัฒนาสถานศึกษาให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University